

"מי אתה שבאת לארץ ותעצור אותי?" השפעת השתייכותו האתנו-לאומית של השוטר על קבלת מרותו

בשנים האחרונות נעשים ניסיונות מוגברים מצד משטרות ברחבי העולם לגייס מועמדים מקרב קבוצות מיעוט לשורותיהן כדי לשפר את היחסים המתוחים בין קבוצות אלה לבין המשטרה. מגמה דומה מסתמנת מראשית שנות התשעים גם בישראל, בניסיון לגייס אזרחים ערבים ואזרחים מביין יוצאי אתיופיה ויוצאי ברית המועצות לשעבר. במאמר זה אנו מתחקים אחר הדרך בה משפיעה השתייכותו האתנו-תרבותית והלאומית של השוטר בישראל על קבלת מרותו בקרב האזרחים – באמצעות סקירת עשרות פסקי דין שהנאשמים בהם השמיעו קללות בעלות מאפיינים סטראוטיפיים אשר מתייחסות למוצא, לדת, לצבע העור או ללאום של שוטר מקבוצת מיעוט. מטרתו המרכזית של המאמר איננה לקרוא תיגר על מדיניות גיוס שוטרים מקבוצות מיעוט אלא להאיר זווית שדרכה אפשר לפתח דיון ביקורתי על מוגבלות כלי זה בעיצוב יחסי המשטרה והחברה בישראל. נבקש לטעון כי ממצאי המחקר יכולים לשמש תשתית למחשבה המתקיימת ממילא בשנים האחרונות במשטרה אך עשויה להיתרם מזווית אחרת, על אודות הרחבת ארסנל הכלים המשמש את המשטרה בפיתוח יחסי הגומלין שבינה לבין קבוצות המיעוט.

מבוא

פלוני אלמוני, סתם עברי בשר ודם, חסרה שפת הקללה העברית, הנמרצת, זבת השמן הטוב, חוצבת להבות האש – פשוט כדי להגיד לפעמים בדיוק את אשר עם לבבי (והרי יש, יש ויש חשק כזה לפעמים) ולקלל [...] הרבה מעשים וחזיונות שמתרחשים בעולם הגדול ובעולמנו הקטן גם יחד, הרבה מעשי כסל ותועבות, שאין שום לשון שפויה והוגנת הולמתם עוד, ויש צורך בשפת הקצף ובקצף השפה. או שמא, תכריחוני בשעה אנושית זו, שעת חרון אמיתי שלי, כאדם וכיהודי, לקלל ברוסית? הבה, אפוא, נצטרף בלבב שלם לזעקת בחורינו אנשי האי-שם ויחד עמהם נדרוש: הבו לנו קללה עברית!¹

* פקדה אבבה הוא דוקטורנט ללימודי פילוסופיה באוניברסיטת תל אביב.
** עו"ד עודד רון הוא דוקטורנט בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים וחוקר במכון הישראלי לדמוקרטיה.

מאז קריאתו הנרגשת של המשורר אברהם שלונסקי בשנת 1943 "הבו לנו קללה עברית" עברה החברה הישראלית ככרת דרך גם בתחום זה. ממצב שהשפה העברית שיוועה "לצירופי- צירופין של לשון עזות לזהטת, חריפה ומפעפעת",² במשך השנים "נבראו ניבים חדשים ברוח הלשון והעם העברי",³ ובכך היו הנאצות והמנאצים לחלק בלתי נפרד מחיי היום-יום והגשימו את משאלת ליבו. כמו בחברות מרובות תרבויות אחרות ברחבי העולם,⁴ המצב החברתי בישראל הביא לכך שקבוצות מופלות לרעה סובלות גם מהתפתחות של ענף זה בשפה העברית, ועל פי רוב, לקללות מתוסף סגנון סטראוטיפי וסטיגמטי.⁵ קללות אלו מושפעות מן המצב החברתי;⁶ לעיתים הן משקפות אותו ולעיתים הן אף מכוננות אותו כתווית בעלת השפעות חברתיות ופוליטיות מרחיקות לכת.⁷ כשמייחסים קללות סטראוטיפיות לאדם בשל השתייכותו הקבוצתית, כגון "מחבל ערבי", "רוסייה זונה" או "אתיופי אלים",⁸ לצד הפגיעה וההשפלה הכרוכות בסטראוטיפיזציה,⁹ ההשלכות החברתיות מיידיות: סירוב לחיות בשכנות איתם, ללמוד יחד במערכת החינוך ולחלוק מרחב ציבורי.¹⁰ זו עשויה לשמש אפוא

1. אנו מבקשים להודות לעורכות כתב העת ולחברי המערכת. תודתנו נתונה גם לפרופ' אבי שגיא ולשחר פישר על הערותיהם המועילות בקריאת גרסאות קודמות של המאמר וכן לד"ר רועי פלד, לד"ר אבינועם כהן ולחברי סדנת הכתיבה "עת לכתוב" ע"ש עו"ד מישל הלפרין ז"ל על תרומתם לפיתוח הרעיון הראשוני של מקצת החומרים העומדים בבסיס המאמר. אברהם שלונסקי "הבו לנו קללה עברית" הארץ 17.2.1943, 2.
2. שם.
3. שם.
4. חברה רב-תרבותית נוטה לראות בגיוון ערך והזדמנות, ואילו חברה מרובת תרבויות עשויה לראות בגיוון איום. עמדתנו היא שההגדרה ההולמת עבור החברה הישראלית הינה "חברה מרובת תרבויות", מאחר שלעיתים קרובות מדי היא מזהה את הקבוצות השונות שבה כאיום לאומי (אזרחים ערבים ישראלים), כאיום תרבותי (יוצאי אתיופיה, יוצאי ברית המועצות לשעבר) ועוד. לדיון במושגים חברה רב-תרבותית וחברה מרובת תרבויות בהקשר הלוקלי, כפי שהספרות הרווחת מציגה אותו ראו אילנה פאול-בנימין ורוני ריינגולד "רב-תרבותיות במוסדות להכשרת מורים: בין מדיניות מגובשת ליוזמות מקומיות" מדיניות ציבורית ורב-תרבותיות 39, 40 (יוסי יונה, גיא בן-פורת ובשיר בשיר עורכים 2016) (להלן: מדיניות ציבורית ורב-תרבותיות).
5. אבי שגיא וידידיה שטרן מולדת יחפה 90 (2011).
6. רוביק רוזנטל הלקסיקון של החיים: שפות במרחב הישראלי 21 (2007) (להלן: רוזנטל, הלקסיקון).
7. על השפעת הסטראוטיפים שהתגבשו כלפי העולים בשנות החמישים ראו משה ליסק העלייה הגדולה בשנות החמישים: כשלונו של כור ההיתוך 59 (1999).
8. לדוגמאות ראו אלוף הראבן "כבוד האדם בישראל: התייחסות תמורה?" כבוד האדם או השפלתו?: מתח כבוד האדם בישראל 148, 153 (אלוף הראבן ורח ברם עורכים 2000).
9. אלוף הראבן "התייחסות זהות משותפת: אנחנו אזרחים ישראלים?" בין האני לאנחנו: הבניית זהויות וזהות ישראלית 41, 43 (עזמי בשארה עורך 1999).
10. יפעת ביטון "על טיבה וטובה של הפליה: המזרחים בישראל בין הגלוי לנסתר" מעשי משפט ד 75, 81 (2011).

תשתית לאי־שוויון.¹¹ תיוגים אלו משמשים תשתית ליחסים מתוחים בין המשטרה לאותן קבוצות, המאפיינים בדרך כלל במפגשים סוערים ואף אלימים לעיתים.¹² במחקר זה אנו מבקשים להתמקד בזווית שונה בתכלית: הקללות של אזרחים כלפי שוטרים שמשתייכים לשלוש קבוצות מיעוט – ערבים,¹³ יוצאי ברית המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה¹⁴ – המבטאות את סירובם לציית לשוטרים בהתבסס על הסטיגמות שהשתרשו כלפי קבוצות השתייכותם האתנו־תרבותית. נבקש לציין כבר עתה כי לא נוכל לטפל במאמר זה בתה־ההבחנות הקיימות בין שלוש הקבוצות, אך אפשר לומר בתמציתיות כי הציבור היהודי בישראל גיבש את תפיסת עולמו הסטראוטיפית כלפי יוצאי ברית המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה בהקשר רחב יותר של יחס למהגרים בשנים הראשונות לעלייתם,¹⁵ ואילו ההקשר שהתעצבה בו התפיסה כלפי האזרחים הערבים נטוע בשורשים היסטוריים ומבוסס, בין היתר, על הסכסוך הלאומי עם הפלסטינים. עם זאת, כפי שימחיש המאמר, גם הדרוזים, אשר אינם נתפסים כאיום בטחוני, סובלים מיחס סטראוטיפי.

קללות אלו, שיהיו מקרה הבוחן של מאמר זה, אינן אלא הביטוי הפיזי של אוסף הסטראוטיפים הקיים בתודעת החברה כלפי קבוצות מיעוט גם כאשר הן חלק מהמשטרה. קללות אלה שונות שינוי קטגורי מהקללות ששוטרים אשר משתייכים לאוכלוסייה הכללית סופגים – משני טעמים מרכזיים: ראשית, מכיוון שהן מתמקדות במאפיינים האתנו־תרבותיים, הלאומיים או הדתיים של השוטר; שנית, מכיוון שהאזרח המקלל מסרב לציית לסמכות החוקית שהשוטר מפעיל, בשל השתייכותו.

באמצעות הצגתן של הקללות שאזרחים מפנים כלפי אותם שוטרים נבקש לטעון כי סירוב האוכלוסייה הכללית לקבל את סמכותם של שוטרים מקרב קבוצת המיעוט, כמו שעולה משורה ארוכה של מקרים שנסקור להלן, הוא תסמין של בעיה חברתית חמורה. זוהי אפוא חוליה אחרונה בשרשרת של תודעה חברתית סטיגמטית כלפי קבוצות המיעוט אשר מוארות באופן שלילי ונתפסות באמצעות שלילת הלגיטימיות והתיגו כזרות לחברה בישראל. אנו נטען שהתוצאה היא מצב חברתי שמצייתים בו לאיש המפעיל את החוק (לפי השתייכותו הקבוצתית), ולא לסמכות החוקית שהוא מייצג. וכך, העלבונות המוטחים כלפי השוטרים עשויים לא רק לפגוע בהם אישית אלא לערער את מושכלות היסוד של המדינה המודרנית, אשר לפיהן האזרח שהפקיד את סמכות הפעלת הכוח בידי הרשויות אינו רשאי לבחור את אוכף החוק.

-
- 11 תמר קריכלי־כץ "אי־שוויון מגדרי והפליה סטראוטיפית – מחשבות בעקבות פסק־הדין בעניין מירב נ' אי.די.איי" עיוני משפט מב 271, 273 (2019).
  - 12 אורי בן־אליעזר "כושי סמבו, בילי־בילי־במבו": כיצד יהודי הופך שחור בארץ המובטחת" *גזענות בישראל* 130, 147 (יהודה שנהב ויוסי יונה עורכים) (2008).
  - 13 מטעמי נוחות נשתמש במונח "האזרחים הערבים" ככזה הכולל בתוכו את המוסלמים, הנוצרים, הדרוזים, הברואים והצ'רקסים.
  - 14 אנו משתמשים במונח "יוצאי" לשם יצירת ביטוי אחיד. מונח זה כולל גם את אלו שנולדו בישראל.
  - 15 יוסף שורצולד ומיכל טור־כספא "הקשרו של האיום המוכלל לדעות קדומות על עולים מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה" *מגמות* לח 504 (1997).

אזרחיה של מדינה מודרנית מעניקים לגיטימציה לסדר חוקי שנועד לשרתם,¹⁶ ובכך הסמכות החוקית לביצוע פעולה שיש לה השפעה (אם היא חיובית או שלילית) על האזרח נתונה בידי אנשים שנושאים תפקידים רשמיים במוסדותיה של המדינה: פקידים זמניים במשרה שסמכותם בה מוגבלת. יחסים אלה, בין אזרחים ובין נושאי משרה רשמיים של מוסדות המדינה, טבוע בהם מתח מובנה של ניגוד אינטרסים ורצונות. אשר על כן, נושאי תפקידים רשמיים באשר הם עלולים להיות נתונים לפגיעה בהם, מילולית או פיזית, ככל זמן נתון בשל המשרה שהם נושאים. המאמר מתמקד דווקא בקללות המופנות כלפי שוטרים, אף שתופעה זו קיימת גם כלפי עובדי ציבור אחרים, מאחר שבין המדינה לקבוצות המיעוט שוררים יחסים של אי-אמון, ולעיתים אף עוינות, והראשונה להימצא בקו החזית היא המשטרה. בתוך כך ענייננו במאמר הוא קללות כלפי שוטרים מקבוצת מיעוט, ולא כלפי שוטרים ככלל.

במחקר זה התבססנו על 75 פסקי דין, ובהם קללות שונות. פסקי הדין אותרו באמצעות שני מאגרי חיפוש משפטיים – נבו ותקדין. החיפוש התבצע לפי סעיף העבירה של העלכת עובד הציבור¹⁷ והוספת המילים "אתיופי", "ערבי" ו"רוסי" למילות החיפוש, בשנים 2003-2020. הפירוירידיציה שנבחרה נשענת על כמה אדנים: ראשית, העובדה שהנחיית היועץ המשפטי לממשלה בדבר הגשת כתבי אישום בעבירות של העלכת עובד ציבור וזילות בית המשפט אשר הנחתה את שיקול דעת הרשויות לעניין זה נכון למועד כתיבת המאמר פורסמה בשנת 2002.¹⁸ שנית, הנחנו כי פסקי הדין משנים קודמות משקפים מציאות משפטית שונה. נוסף על כך, המאגרים המשפטיים הניבו יכול דל למדי של פסקי דין בנושא בתקופה שקדמה להנחיה זו.

הבחירה לבחון את הנושא דרך פסקי דין שהועמדו בהם לדין אזרחים בגין העלכת עובד ציבור – ולא דרך מאגרי מידע אפשריים אחרים, כגון ראינות עם השוטרים, אזכורי התופעה בספרות,¹⁹ התבטאויות שנמצאו ברשתות החברתיות או כתבות באתרי האינטרנט – איננה מקרית. החלטה זו נשענת על ההנחה כי ברוב פסקי הדין שנבחרו אין מחלוקת עובדתית על הנסיבות שנאמרו בהן הדברים או על תוכנם, והם משמשים מקור אמין דיו, בוודאי לעומת מקרים שפורסמו בהם דיווחים על אודות העלכות שוטרים שלא הבשילו לכדי כתב אישום. זה המקום לציין כי פסקי הדין שימשו אותנו רק לעניין התיאור העובדתי של התקריות, ולא שימשו לנו מצע לפרשנות על פסקי הדין לגופם.

במאמר חמישה חלקים. בחלק הראשון נציג בקצרה את יחסי המשטרה וקבוצות המיעוט בישראל. נבחן את השפעת הסטראוטיפים על עיצוב סגנון פעולת המשטרה כלפי קבוצות מיעוט ונדגים כיצד עניין זה בא לידי ביטוי גם בישראל; בחלק השני נסקור את המגמה לגייס

16 Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization* 154-156 (1947). ראו גם Reinhard Bendix, *Max Weber: An Intellectual Portrait* 417 (1962).

17 ס' 288 לחוק העונשין, התשל"ז-1977. להרחבה על אופן הפעלת הסעיף ראו גיא אלון "העלבה מרשיעה – הרשעה מעליבה? על רשויות התביעה והכרעות בתי המשפט ביחס לעברה של העלכת עובד ציבור" *משפט ועסקים* כד 365 (2021).

18 הנחיית היועץ המשפטי לממשלה 4.1103 "הגשת כתבי אישום בעבירות של העלכת עובד ציבור וזילות בית-המשפט" (3.7.2002).

19 ראו למשל אילת מעוז חוק חי: שיטור וריבונות תחת כיבוש 184 (2020).

קבוצות מיעוט לשורות המשטרה ונעמוד על ההזדמנויות ועל האתגרים הנלווים לה; בחלק השלישי נפרט את מאמציה של משטרת ישראל בנדרון ונציג את הצעדים שהיא נקטה כדי להיענות לאתגר זה של גיוס שוטרים מקרב קבוצות המיעוט; בחלק הרביעי ניגש לניתוח נרטיבי של פסקי הדין ונציג ניתוח פרטני של הקללות, אגב הצבעה על סגנון המסוים לפי מוצאו של השוטר העומד מול האזרח הנאשם; את החלק החמישי נייחד לדיון ולמסקנות. בפתח הדברים נציין כי מטרתו המרכזית של המאמר איננה לקרוא תיגר על מדיניות גיוס שוטרים מקבוצות מיעוט בישראל אלא להאיר זווית שדרכה אפשר לפתח דיון ביקורתי על מוגבלות כלי זה בעיצוב יחסי המשטרה והחברה בישראל. נבקש לטעון כי ממצאי המחקר יכולים לשמש תשתית למחשבה המתקיימת ממילא בשנים האחרונות במשטרה אך עשויה להיתרם מזווית אחרת, על אודות הרחבת ארסנל הכלים המשמש את המשטרה בפיתוח יחסי הגומלין שבינה לבין קבוצות המיעוט.

בכל מדינה מודרנית דמוקרטית תפקידה של המשטרה חיוני בניהול חיי היומיום, עקב השפעתה הישירה והמיידית על החיים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים של האזרחים. תפקיד המשטרה אינו מתמצה באכיפה אפקטיבית של רצונותיו ומאוויו של השלטון אלא גם בשקיפות של פעולותיה, אכיפה הוגנת ודאגה לסדר הציבורי שיש בהן מענה גם לקבוצות מיעוט. בהעדרן, עלולה המשטרה להיות אבן נגף במאמץ לשילוב קבוצות מיעוט בחברה ולשוויון שלהן בה.²⁰ ודוק, השוטר הוא חלק מהחברה, הוא השיקוף והכבואה שלה. פעולותיו בקרב אזרחים מקבוצות מיעוט מעידות על יחס הכללי של החברה ואינן אלא התרגום המעשי לתפיסות החברתיות. הן הביטוי הפיזי של אוסף הסטראוטיפים המשמש בחברה. בטרם נדגים את הטענה נבקש לייחד את השורות הבאות לאריגת רקע תאורטי בנוגע למונח "סטראוטיפ", אגב עמידה על מאפייניו הסוציולוגיים. לדברי גורדון אולופורט, הדעה הקדומה והסטראוטיפית היא חלק טבעי ואף רציונלי מהאופן שאדם מארגן את המחשבה המכוננת את חיי היומיום שלו. היא תורמת להפשטה של המציאות ולסידורה באמצעות הנחות מוקדמות שלעיתים אינן משקפות את המציאות כהווייתה. הדעה הקדומה יכולה לבוא לידי ביטוי בחיוב למשל בתפיסה שלפיה יש אנשים מקבוצה אתנית אשר אפשר לסמוך עליהם במשא ומתן וכדומה. מנגד, כאשר הדעה הקדומה מורכבת מרגשות שליליים – זו יכולה להביא לתוצאות מסוכנות.²¹ הפסיכיאטר והפילוסוף פרנץ פאנון (Fanon) מסביר את הסטראוטיפ כייצוג שקרי של המציאות, מבחינה זו שהסטראוטיפ מייצר ומייצג איומים שמבוססים על הברלי דת, גזע, צבע ותרבות. פאנון מצביע על הסכנה הטמונה בפעולה בהיותה ייחוס מהות בלתי משתנה למושא הסטראוטיפ. בלשונו, הסטראוטיפ הופך "לסימן של הברל שלילי שאי-אפשר לשרשו".²² מרגע ייצור הסטראוטיפ האדם נתון לפרשנות איך סופית של ההתנהגויות שלו על ידי אחרים. ביטויים כמו "אני מכיר אותם" או "כאלה הם ה..." מעידים על הצלחה מרבית של תהליך האובייקטיפיקציה. במצב דברים זה, יקל בעיני הסביבה למצוא תימוכין חיצוניים ואישושים לתפיסת עולמם. על כך העיר פאנון בגוף ראשון:

20 אהרן ברק מבחר כתבים כרך א 682 (2000).

21 GORDON W. ALLPORT, THE NATURE OF PREJUDICE 14-15 (1979).

22 הומי ק' באבא "שאלת האחר: הברל, אפליה ושיח פוסט-קולוניאלי" תיאוריה וביקורת 5, 144 (עדי אופיר מתרגם 1994).

ידעתי... שאם יעשה הרופא ולו טעות קטנה ביותר, יהיה זה סופו וסופם של כל אלה שיבואו אחריו. ואכן, למה יש לצפות מרופא שחור? כל עוד היו בקו הבריאות, היללו אותו, אך זהירות, בלי שטויות, בשום מחיר! הרופא השחור לא יידע לעולם עד כמה מעמדו גובל בחוסר אמון. אני אומר לכם, הייתי מוקף חומות: לא התייחסו לא להתנהגותי המנומסת, לא לידיעותי הספרותיות ולא להבנתי את תורת הקוונטים. דרשתי, תבעתי הסברים. באטיות, כפי שפונים לילד, גילו לי את קיומה של דעה מסוימת, שבה החזיקו אנשים מסוימים, אך, כך הוסיפו, "צריך לקוות שהיא תיעלם במהרה". מה זה היה? הדעה הקדומה על הצבע.²³

גם הסוציולוג הומי באבא ביטא היטב את מנגנון הסטראוטיפיזציה ואת השלכותיו באומרו: "הסטראוטיפ תובע שרשרת נמשכת של סטראוטיפים אחרים, שחוזרים על עצמם שוב ושוב למען יצירת משמעות מוצלחת. זה התהליך, שבאמצעותו מוטבע ה'מיסוך' המטאפורי על גבי חסר שיש להסתירו, ואשר מעניק לסטראוטיפ את קיבועו".²⁴ הפילוסוף אלבר ממי ניסח ניסוח ממצה לטעמנו את האופן שהסטראוטיפ הגזעני מיתרגם מן הכוח אל הפועל ואת השפעתו על המציאות בחברה האנושית באומרו כי זהו "שיח שמכין את הפעולה ופעולה שמקבלת הכשר מתוך השיח. הלוחמים הקדומים היו מלווים את קרבותיהם בקללות וגידופים כלפי היריב בציון נחיתותו... בתיוג מומי מולידיו ואבות אבותיו".²⁵

דוגמאות לשיטור שמושפע מתפיסות סטראוטיפיות אפשר למצוא למשל ברו"ח שפרסם משרד המשפטים של ארצות הברית על אודות דפוסי הפעלת הכוח של משטרת פרגוסון ונקבע בו: "התייחסותה של משטרת פרגוסון לאכיפת החוק משקפת ומחזקת הטיה על רקע גזעי, כולל שימוש בסטראוטיפים. אפרו-אמריקנים נפגעים בשיעור גבוה וקיימות ראיות לכך שהדבר נובע בחלקו מהפליה מכוונת על בסיס גזעי".²⁶ זאת ועוד, אן מקגינלי (McGinley) מוסיפה כי גם אם נצא מנקודת מבט מקילה ביותר כלפי המשטרה ונניח כי היא איננה מאמצת במודע סטראוטיפים ביחס לגברים שחורים, הרי "העיתונות מפציצה ללא הרף את החברה במסרים על גברים שחורים כמסוכנים, נרגזים ומאיימים. תדמיות אלה יוצרות התייחסויות אל גברים שחורים שעלולות להוביל לטיפול שונה בשחורים ובלבנים במפגשים עם המשטרה".²⁷

הגזענות במשטרה מוגדרת בידי ג'נט צ'אן (Chan) בתור "תהליך שבו רשויות המשטרה מכתומות, מטרידות, מפלילות או מפלות בכל דרך אחרת קבוצה חברתית מסוימת על בסיס מראה חיצוני, תרבותי או מוצא לאומי, באמצעות שימוש בכוח המסור בידיהן".²⁸ ככלל, דפוס הפעולה של המשטרה המפלה לרעה הרווח ביותר בא לידי ביטוי בפרקטיקות של שיטור

23 פרנץ פאנון "ניסיונו הקיומי של השחור" קולוניאליות והמצב הפוסטקולוניאלי 25, 31 (יהודה שנהב עורך 2006).

24 באבא "שאלת האחר", לעיל ה"ש 22, בעמ' 153.

25 אלבר ממי הגזענות 141 (נורית פלד-אלחנן מתרגמת 1999).

26 הציטוט מופיע אצל אן ס' מקגינלי "שיטור והתנגשות הגבריות" עיוני משפט לט 497, 512 (2016) (להלן: מקגינלי).

27 שם, בעמ' 532.

28 JANET CHAN, CHANGING POLICE CULTURE: POLICING IN A MULTICULTURAL SOCIETY 17 (1997)

(להלן: CHAN, CHANGING POLICE CULTURE).

יתר (over policing) ושיטור חסר (under policing). שיטור יתר מתאפיין באכיפה מוגברת של המשטרה כלפי מיעוטים,²⁹ ושיטור חסר הוא נוכחות מופחתת – אשר עשויה לעלות כדי הזנחה – דווקא במקומות שרמת הפשיעה דורשת את טיפול המשטרה ואת הימצאותה בזירה.³⁰ שיטור היתר מגביר את הסיכון להפעלת כוח פסול בידי שוטרים כאשר הם באים במגע עם קבוצות המיעוט, ושיטור החסר רק מעמיק את החשדנות כלפי המשטרה בשל כישלונה למלא את תכליתה ביחס לקבוצות מיעוט דווקא. ככלל, במצב דברים זה³¹ קיים פער בין רמות האמון של מיעוטים ושל מהגרים במשטרה ובין אלו של רוב האוכלוסייה.³² בישראל, השסעים הפנים-חברתיים השפיעו רבות על יחסי קבוצות המיעוט עם המשטרה. עמד על כך מרדכי קרמניצר, שציין: "יחס לא שוויוני, שמקורו בסטראוטיפים, כלפי נשים וערבים קיים בחברה, וקשה שלא יבוא אף לידי ביטוי בהתנהגות השוטרים, שהם חלק מן החברה".³³ באופן דומה, ורד דשא כתבה: "האגרסיביות המשטרתית ניכרת במיוחד ביחס לקבוצות מסוימות בחברה הנתפסות כ'אחרות' אשר 'זוכות' ליחס לא שוויוני שמקורו בסטראוטיפים".³⁴ בין שעמדות קדומות של שוטרים כלפי קבוצות מיעוט דומות לאלו של האוכלוסייה הכללית ובין שהן חזקות יותר, הן משפיעות על תחושות האיום של שוטרים מפניהן.³⁵ הסטראוטיפ שלפיו הערבים אזרחי המדינה הם טרוריסטים או למצער תומכים בטרור עשויה לייצר פרקטיקות שיטור הנחוצות למאבק בטרור תחת שיטור אזרחי;³⁶ הסטראוטיפים החברתיים כלפי צעירים יוצאי אתיופיה – בתור פושעים ומסוכנים ובהקשרים

- 29 עמיקם הרפו אסטרטגיות שיטור – סוגיות בעיצוב מדיניות אכיפת החוק 218 (2012).
 AMY E. LERMAN & VESLA M. WEAVER, ARRESTING CITIZENSHIP: THE DEMOCRATIC CONSEQUENCES OF AMERICAN CRIME CONTROL (2014).
- 30 Jose A. Torres & Timothy Reeling: *Under-policing and Apprehensiveness Toward Stopping Minorities Across White and Nonwhite Officers Post-Ferguson*, 18 J. ETHNICITY CRIM. JUST. 282 (2020); Jose A. Torres, *Predicting Perceived Police Effectiveness in Public Housing: Police Contact, Police Trust, and Police Responsiveness*, 27 POLICING & SOC. 439 (2017).
- 31 אשר לעולי אתיופיה – התמונה מורכבת מהכתבות המתפרסמות בעיתון על אודות חוסר האמון במשטרה ראו Ofir Abu, Fany Yuval & Guy Ben-Porat, *Race, Racism, and Policing: Responses of Ethiopian Jews in Israel to Stigmatization by the Police*, 17 ETHNICITIES 688 (2017).
- 32 Scot Wortley & Akwasi Owusu-Bempah, *Unequal Before the Law: Immigrant and Racial Minority Perceptions of the Canadian Criminal Justice System*, 10 J. INT'L MIGRATION & INTEGRATION, 447 (2009); Maarten Van Craen, *Explaining Majority and Minority Trust in the Police*, 30 JUST. Q. 1042 (2013); GUY BEN-PORAT & FANY YUVAL, (BEN-PORAT & YUVAL: להלן:) POLICING CITIZENS: MINORITY POLICY IN ISRAEL 177 (2019).
- 33 מרדכי קרמניצר "המשטרה וזכויות האדם" משפט וממשל ב 159, 161 (1995).
- 34 ורד דשא מערכת המשפט בישראל 606 (2019).
- 35 לימור ויצמן-שגיא ויוסף שורצולד "בחירת התוקף האמפירי של תאוריית האיום הבין-קבוצתי על התייחסות שוטרים לקבוצות מיעוט בישראל" מגמות נד 299, 324 (2019).
- 36 ועדת החקירה הממלכתית לבירור התנגשויות בין כוחות הביטחון ובין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000 ד"ח הוועדה (2003). שער שישי – סיכום, המלצות, מסקנות 5 (להלן: ועדת אור).

של אי-סדר – גוררים מעצר ובידוק תדירים שלהם;³⁷ באופן דומה, בשנים הראשונות לאחר הגעתם של עולי ברית המועצות לשעבר לישראל, נשמעו תלונות רבות מצידם על יחס המשטרה כלפיהם, שהוסברו, בין היתר, דרך הקישור הסטריאוטיפי למאפיה הרוסית.³⁸ כמו מדינות מגוונות תרבותית אחרות ברחבי העולם, אחד הכלים שבאמצעותם בחרה המשטרה להתמודד עם מציאות זו הוא גיוס מועמדים מקרב קבוצות המיעוט לשורותיה. דא עקא, גם כשמאמצים אלה נשאו פרי, החיכוך בין המשטרה ובין אזרחים מקבוצות אלה נמשך, עובדה לה נבקש לספק תשובה חלקית בהמשך המאמר. בפרק הבא נסקור בקצרה את מאמציהן של ארצות הברית, קנדה, אנגליה ואירלנד ביישום כלי זה כדי להתמודד עם המתח ההולך וגובר ביחסי משטרה והמיעוטים, ולאחר מכן נציב את הזרקור על הנעשה בישראל.

גיוס שוטרים מקרב קבוצות מיעוט

בשנים האחרונות נעשים ניסיונות מוגברים מצד משטרות במדינות שונות ובעיקר במערב לגייס מועמדים מקרב קבוצות מיעוט לשורותיהן. בין המדינות שהעניקו מעמד בכורה למדיניות זו אפשר לציין את ארצות הברית,³⁹ את קנדה,⁴⁰ את אנגליה⁴¹ ואת אירלנד.⁴²

37 ראו משרד המשפטים הצוות למיגור הגזענות כנגד יוצאי אתיופיה – דו"ח מסכם 21 (2016) (להלן: דוח פלמור).

38 ראו למשל פרוטוקולים משיבות ישיבה 100 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, הכנסת ה-14: ישיבה 100 (3.12.1997); פרוטוקול ישיבה 148 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, הכנסת ה-14 (18.5.1998); פרוטוקול ישיבה 151 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, הכנסת ה-14 ישיבה 151 (25.5.1998).

39 בשנת 1981 נקבע בדו"ח של U.S. Commission on Civil Rights כי ייצוג החסר של קבוצות מיעוט בגופי אכיפת החוק, ובכללם המשטרה, פוגע ביכולתה לפעול במרחב של מיעוט ולהעניק להן שירות אפקטיבי. על רקע הדברים הללו חל בארצות הברית שינוי של ממש בייצוגם של שוטרים ממוצא אפרו-אמריקני והיספני בעשורים האחרונים. ובכל זאת, למרות מאמצי הגיוס, ספק אם הדבר חולל שינוי ממשי בהתנהלות שוטרים בארה"ב כלפי קבוצות מיעוט. לדיון במצב בארה"ב ראו פירוט אצל מקגינלי, לעיל ה"ש 26.

40 בשנות השמונים החלה משטרת קנדה לעסוק בשאלה כיצד לשפר את תדמיתה בקרב המיעוטים, אך לא פעלה לשילוב קבוצות מיעוט בשורותיה. רק בראשית שנות האלפיים – לאחר פיגועי 11.9.2001, שגרמו מתחים עצומים מול האזרחים המוסלמים – התחדדה חשיבות הגיון במשטרה.

41 בשנת 1980, לאחר שורה של חיכוכים בין המשטרה לקבוצות בחברה, חיבר הלורד סקארמן הבריטי (Scarman) דו"ח שכלל המלצות שנגעו לשינויים באימון, הכשרה וגיוס של כוח האדם במשטרה. בעקבות המלצותיו, הושם דגש על קליטת מיעוטים לשורות המשטרה. ראו LESLIE SCARMAN, THE Brixton Disorders: 10–12 April, 1981: Report of an Inquiry (1981). ועדת חקירה עצמאית שפרסמה את מסקנותיה בשנת 1999 הביאה את משטרת לונדון לאמץ שורה של שינויים ארגוניים. בתוך כך הושם דגש על גיון בקרב השוטרים. WILLIAM MACPHERSON, THE STEPHEN LAWRENCE INQUIRY 381 (1999).

42 בשנת 1998, לאחר הסכם בלפסט וכחלק מתהליכי הפיוס בין הקתולים ובין הפרוטסטנטים, הוחלט שהמשטרה תשקף ותייצג את כלל הקבוצות. כדי להעלות את שיעור הקתולים במשטרה

שתי ההצדקות האינסטרומנטליות המרכזיות לכך נוגעות ליתרונות המגולמים במהלך זה לקבוצת המיעוט המשולבת ולמשטרה עצמה.⁴³ אשר לקבוצה המשולבת נטען כי קבוצת מיעוט בעלות מוביליות חברתית מוגבלת, שהדימוי החברתי שלה מבוסס על סטראוטיפים, תוכל למצוא במשטרה מרחב אשר ניתן להתקדם בו במעלה הסולם החברתי ובו בזמן לנפץ סטראוטיפים על אודות קבוצת השייכות האתנית.⁴⁴ אשר למשטרה, זו יכולה להפיק תועלת משילוב קבוצות מיעוט בקרבה בשני היבטים חשובים: האחד – שיפור עבודתה בזכות נקודת מבט שונה וממילא גם מתן שירות טוב יותר לכלל הקבוצות.⁴⁵ השני – הוא העלאת רמת האמון במשטרה באמצעות ייצוגם.⁴⁶ יש גם נימוק מהותי ולא מכשירני לשילוב מיעוטים בשירות המשטרה – על המדינה ומוסדותיה לשמור ולשקף את כלל האוכלוסייה בכוח האדם העובד בה כחלק מתפיסה דמוקרטית בסיסית. מדינות רבות כיום הינן הטרוגניות, וניכר בהן שוני דתי, תרבותי, לאומי ואתני אשר מערער את אופני התנהלותה של החברה. מנגד, יש טענות אשר מערערות הן על התועלת המופקת לקבוצת המיעוט, הן על התועלת למערכת, וממילא גם על התקוות הגדולות שהמדינה תולה בכוחה לאמץ כלי טקטי זה שלא כחלק מתפיסה אסטרטגית כוללת. אחת הטענות המרכזיות הנשמעות נגד גיוס קבוצות מיעוט לשורות המשטרה נשענת על ההבנה שלעיתים גיוסם נועד להשתיק ביקורת על פעילותה (קואופטציה). דוגמה טובה לכך אפשר למצוא בגיוס השוטרים השחורים בשלטון האפרטהייד בדרום אפריקה:⁴⁷ גיוסם לא הביא לשיפור מעמד החברתי של האזרחים השחורים או לניפוץ הסטראוטיפים נגדם, אלא ביקש, לדברי מבקריו של צעד זה, להעניק לגיימיציה לפעולות המשטר שכוונו נגד הקהילה השחורה.⁴⁸

ביקורת אחרת נמתחת על הטענה כי שוטרים שמשתייכים לקבוצות מיעוט יזכו לאמון גבוה מצד קהילתם יותר משוטרים מהקבוצה ההגמונית. ביקורת זו מבוססת על ממצאי מחקרים לפיהם אין הבדל בתכיפות השימוש בנשק בין שוטרים שחורים ובין שוטרים לבנים,⁴⁹

והחלט להשתמש במכסות קשיחות; וכך, בעוד בשנת 2001 היו הקתולים שמונה אחוזים בלבד מהשוטרים, כיום – לאחר 18 שנים – שיעורם של הקתולים במשטרת צפון אירלנד הוא יותר מ־30 אחוז. A NEW BEGINNING: POLICING IN NORTHERN IRELAND - THE REPORT OF THE INDEPENDENT COMMISSION ON POLICING FOR NORTHERN IRELAND, 83 (1999).

43 יש כמובן גם הצדקות אינטרינזיות, אך אלו (למרבה הצער) אינן ממלאות תפקיד במערך השיקולים.

44 BEN PORAT & YUVAL, לעיל ה"ש 32, בעמ' 95.

45 פרוטוקול ישיבה 52 של הוועדה לענייני ביקורת המדינה, הכנסת ה-20, 6-7 (1.12.2015). שי יאסו, קצין הקישור של קהילת יוצאי אתיופיה והמשטרה, סיפר בישיבה על מאמצי המשטרה לבצע גיוס ייעודי שלהם, והמחיש באמצעות דוגמאות כיצד שוטר מן הקהילה מונע חיכוכים מיותרים עם שוטרים אחרים, אשר עלולים להגדיל את פוטנציאל ההסלמה של האירוע.

46 להרחבה ראו עילי אהרונסון "משפט פלילי, ריבוד אתני ולגיטימציה פוליטית: בין ייצוגיים קולנועיים לרפורמה מוסדית" דין ודברים ז' 267, 303 (2014).

47 MIKE BROGDEN & CLIFFORD SHEARING, POLICING FOR A NEW SOUTH AFRICA 49 (1993).

48 שם.

49 James J. Fyfe, *Who Shoots? A Look at Officer Race and Police Shooting*, 9 J. POLICE SCI. & ADMIN. 367, 372 (1981).

וכך גם בנוגע למספר המעצרים ולשימוש בכוח⁵⁰ או למספר התלונות על התנהלות שאינה הולמת שוטרים.⁵¹ ביקורת נוספת מצביעה על קיומה של תקרת זכוכית המונעת משוטרים מקבוצות מיעוט להגיע לדרגות בכירות יותר ממפקדי תחנות, ומשכך – לא יביא גיוסם לשינוי במערכת אלא רק ישמר את הנורמות הקיימות.⁵² כאשר מועמדים מקרב קבוצות מיעוט מתקבלים לעבודה כמשטרה עומדים בפניהם ובפני המשטרה אתגרים רבים. אשר למועמדים עצמם, מעמדם בתוך הארגון (ומחוצה לו) נותר פעמים רבות זהה לרובד החברתי שהם השתייכו אליו לפני שהצטרפו לשורות המשטרה, ובכך גם החוויה הפנים-ארגונית משמרת ומשעתקת את מעמדם החברתי האזרחי, ולא בהכרח מביאה למוביליות חברתית.⁵³ לעיתים מצב דברים זה דוחק אותם אל מחוץ לארגון וגורם למאמץ שהיה כרוך בגיוסם לרדת לטמיון. מחקרים מראים שמיעוטים אשר מצביעים ומלינים על גילויי גזענות בסביבת העבודה של המשטרה מתויגים מייד כרגישים יתר על המידה, גורמי צרות או רדיקלים.⁵⁴ רבים מהם גם מודעים לכך שהם משרתים בארגון אשר מפלה לרעה את הקבוצה שהם משתייכים אליה, כפי שממחישים מספר ראינות עם שוטרים מקרב יוצאי אתיופיה בישראל,⁵⁵ עובדה אשר עשויה להשפיע על שירותם. ההצטרפות למשטרה משמעה במידה רבה ייצוג הממסד: לפיכך, אתגר אחר הוא היחס העוין שעשויה קבוצת מיעוט לפתח כנגד מי מחבריה שיתגייסו למשטרה.⁵⁶ הכינוי הרווח כלפי שוטרים אפרו-אמריקנים בארצות הברית "אוראו" – על שם עוגיית השוקולד המצופה מרקם שחור ובתוכה מילוי לבן. הכינוי נועד לומר לשוטר השחור – אומנם צבע עורך דומה לצבע עורנו, אך בתוכך אתה לבן.⁵⁷ במהלך הפגנות שנערכו בארצות הברית בעקבות הרצה

- .Daria Roithmayr, *The Dynamics of Excessive Force*, U. CHI. LEGAL F. 407 (2016) 50
- Liquan Cao & Bu Huang, *Determinants of Citizen Complaints Against Police Abuse of Power*, 28 J. CRIM. JUST. 203, 209 (2000); Rod K. Brunson & Jacinta M. Gau, *Officer Race Versus Macro-Level Context: A Test of Competing Hypotheses About Black Citizens' Experiences With and Perceptions of Black Police Officers*, 61 CRIME & DELINQ. 213 (2015). 51
- Sean Nicholson-Crotty, Jill Nicholson-Crotty & Sergio Fernandez, *Will More Black Cops Matter? Officer Race and Police-Involved Homicides of Black Citizens*, 77 PUB. ADMINISTRATION REV. 206 (2017); KENNETH BOLTON & JOE FEAGIN, *BLACK IN BLUE: (להלן: BLACK IN BLUE) AFRICAN AMERICAN POLICE OFFICERS AND RACISM* 33-132 (2004) 52
- Rose Barton, *Resigners? The Experience of Black and Asian Police Officers*, 44 PROBATION J. 175 (1997) 53
- .BOLTON, *BLACK IN BLUE*, לעיל ה"ש 52, בעמ' 188. 54
- יוסי אלי "שוטר ממוצא אתיופי: ייתכן שהמשטרה מתעמרת קצת יותר בכני העדה" וואלה! 4.5.2015; יהודה שוחט "אנחנו מבינים את הכאב של האחים שלנו. אבל השוטרים שלצידנו לא מספיק מבינים" *ידיעות אחרונות* 4.7.2019. (להלן: שוחט, "אנחנו מבינים את הכאב"). 55
- Guy Ben-Porat, *Policing Multicultural States: Lessons from the Canadian Model*, 18 POLICING & SOC'Y 411, 419 (2008); ראו גם דבריה של דניס מילאני, אחראית מנהלת הגיוון של משטרת לונדון. "גיוון בתעסוקה: מה עושה משטרת לונדון" *ynet* 14.11.2012. 56
- Ben-Porat, *Policing Multicultural States*, שם, בעמ' 419. 57

של ג'ורג' פלויד, אזרח אפרו-אמריקני, בידי שוטר, במאי 2020, העידו השוטרים האפרו-אמריקנים שזכו לעיתים ליחס עויין מצד בני קהילתם, ולהומור ארסי כלפיהם.⁵⁸ גם בישראל קיים יחס דומה מצד כמה מבני הקהילה האתיופית כלפי השוטרים מבני ערפתם. במקרה אחד, במהלך ההפגנות בעקבות מותו של סלומון טקה, אמרו שני מפגינים לשוטר: "הינה השוטר הגיע, הוא מעורר רצח של אתיופים, לפני שבועיים ראיתי את השוטר בדרום. הוא הרביץ שם לילדים אתיופים, הוא בוגד".⁵⁹ במקרה אחר, אמר אזרח מהקהילה לשוטר שביקש ממנו תעודת זהות: "אתה יודע שאתה לא מהגזע שלנו אם היית מהגזע שלנו לא היית עושה לי את זה".⁶⁰ הרגישות מצד הקהילה עשויה להיות גדולה אף יותר בכל הנוגע למיעוטים לאומיים.⁶¹ חברת הכנסת לשעבר חנין זועבי תקפה מילולית שוטרים ערבים (ואף הועמדה לדין בשל כך) – במילותיה: "אלה שמשתפים פעולה עם המדכא נגד בני עמם, צריך לנקות בהם את הרצפה"⁶² – וייתכן שביטאה בכך הלך רוח של חלק מן החברה הערבית. נוסף על כל האמור לעיל, יש אתגר גדול אשר משותף הן למתגיסיים והן למשטרה עצמה, הוא אתגר אכיפת החוק. אומנם אתגר אכיפת החוק איננו ייחודי לשוטרים מקבוצות מיעוט: שוטרים, מכל הקבוצות, נתקלים לעיתים באי-ציות להוראה חוקית, בהפרעה למילוי תפקידם, ואפילו באלימות, אבל במאמר זה נבקש להתמקד לא בתופעה של אי-ציות אלא בנימוקים לאי-הציות בשל ההשתייכות הקבוצתית של השוטר. בפרק הבא נפרט על אודות תהליכי גיוס שוטרים מהאוכלוסייה הערבית, עולים מברית המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה למשטרת ישראל, ומשם ניגש לדין באתגר אכיפת החוק כפי שהוא בא לידי ביטוי בפסקי הדין עליהם התבססו.

תהליכי הגיוס של האזרחים הערבים, יוצאי ברית המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה למשטרה

ארבעת השיקולים שפורטו לעיל: רצון לצמצום החיכוך עם קבוצת המיעוט, קואופטציה, צורכי כוח אדם וצורך מקצועי מובהק, הובילו גם בישראל לגיוס אזרחים מקבוצות מיעוט למשטרה בעיקר משנות התשעים ואילך. אף שבנוגע לאוכלוסייה הערבית החלו תהליכי גיוס למשטרה עוד בהקמת המדינה,⁶³ ולגביה יש מקום למחקר נפרד, פרק זה יתמקד במגמות שהחלו בשנות התשעים ביחס לשלוש קבוצות מיעוט – ערבים, יוצאי אתיופיה ויוצאי ברית המועצות לשעבר – כנקודת מוצא משותפת.

בשנת 1995 הוקם צוות לבחינת היערכות המשטרה במגזר הערבי ישראלי. שתיים מהמלצות הצוות היו הקמת תחנות משטרה ביישובים ערביים וגיוס כוח אדם מהחברה הערבית. בשנת 2000 התרחש אירוע אשר היה קו פרשת מים ביחסי המשטרה עם האזרחים הערבים בישראל.

58 קליף בארנט וגארי פילדס 'ג'וב כפוי טובה: להיות שוטר שחור בארה"ב' הארץ 7.6.2020.
59 לידן תמרי "שוטר ממוצא אתיופי תובע מפגינים ב-75 אלף שקלים" Mynet ירושלים 26.9.2019.
60 ת"פ (שלום רמ') 1425/06 מדינת ישראל נ' קסלסי (נבו 3.9.2008).
61 Ben-Porat & Yuval, לעיל ה"ש 32, בעמ' 95.
62 א"ב 1095/15 ועדת הבחירות המרכזית לכנסת העשרים נ' ח"כ חנין זועבי 27 (נבו 10.12.2015).
63 עורד רון "עשר שנים לפחות הוא מהלך בין הצללים": שוטרים מקבוצות מיעוט במשטרה העברית 1947-1958 "משטרה והיסטוריה 2, 15, 23 (2020) (להלן: רון "עשר שנים לפחות").

באוקטובר של אותה שנה פרצו מהומות קשות במגזר הערבי. 13 מפגינים ערכים אזרחי ישראל נורו למוות בידי שוטרים. אירועי אוקטובר ותוצאותיהם הביאו להקמתה של ועדת חקירה ממלכתית (ועדת אור); זו עמדה על אפליית הציבור הערבי לרעה, שבאה לידי ביטוי בין היתר בעמדת המשטרה כלפיהם ובפרקטיקה שנגזרה מכך. הוועדה הזכירה גם את צוות הבחינה שהוקם ב־1995 וציינה: "בעת האירועים הייתה התוכנית רחוקה מיישום מלא, ורמת השירות שניתנה לציבור הערבי על ידי המשטרה היתה נמוכה מן המקובל במגזר היהודי".⁶⁴ אחת ההמלצות החשובות של הוועדה לענייננו עסקה "בפריסת המשטרה ביישובים הערביים, במתכונת ובסדרי הכוח המקובלים ביישובים יהודיים".⁶⁵ לפי דוח המשטרה לשנת 2002, "על מנת לשפר את שירותי המשטרה הניתנים לאזרחים הערבים וכן לנסות לקרב אוכלוסייה זו לפעילות המשטרה" עלה מספר מרכזי השיטור הקהילתיים ביישובים הערביים, וההנחיה לעניין זה הייתה אישם בידי שני שוטרים ערכים לפחות (מתוך שלושה).⁶⁶ אך ההנחיה יושמה באיטיות,⁶⁷ ובשנת 2012 היה מספר השוטרים מקרב האוכלוסייה הערבית 2,702 (10.2 אחוזים מכלל השוטרים). בשנת 2016 הוקמה המנהלת לשיפור שירותי המשטרה לחברה הערבית (להלן: המנהלת) ומונה ניצב מוסלמי ראשון במשטרת ישראל – ג'מאל חכרוש. מיום הקמת המנהלת הוגדל מספר השוטרים המוסלמים,⁶⁸ אולם נתוני משטרת ישראל מינואר 2020 מלמדים על ירידה במספר השוטרים המתגייסים: ב־2018 גויסו 420 שוטרים שמשתייכים לאוכלוסייה הערבית (מהם דרוזים, בדואים, וצ'רקסיים), ואילו ב־2019 גויסו 332 שוטרים ערכים בלבד. נכון לשנת 2020 שיעור הערכים במשטרה הוא כ־12 אחוזים מכלל המשרתים.⁶⁹

את יוצאי ברית המועצות לשעבר ואת יוצאי אתיופיה החלה משטרת ישראל לגייס לשורותיה בשנות התשעים, אך נראה שהיה מדובר במתן מענה לצורך מיידי ומקומי, ולא כחלק ממדיניות כוללת כפי שניתן ללמוד מדבריו של יעקב טרנר, מפכ"ל המשטרה דאז, בשנת 1991:

אין לנו די אנשים דוברי רוסית ו/או אמהרית בכל אחת מתחנות המשטרה במדינת ישראל שיוכלו להידבר עם העולים. אנחנו עושים מאמץ גדול בנושא הזה מתוך רצון שבכל אחת מתחנות המשטרה יימצא לפחות שוטר אחד שיוכל לדבר בשפתו של העולה, להשיב לשאלותיו ולהסביר לו דברים. אבל טרם הגענו

64 ועדת אור, לעיל ה"ש 36, שער ראשון, בס' 49.

65 שם.

66 משטרת ישראל דין וחשבון שנתי 2002-תשס"ב, 62 (2003).

67 ניב רונן נתונים על הפשיעה בחברה הערבית בישראל 7 (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2010); ראו גם ראדה חסייני ונעמה טשנר מדיניות הטיפול של המשרד לביטחון הפנים והמשטרה באלימות חמורה בחברה הערבית 20 (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2014).

68 אם כי במאי 2021 הגדיר אותה מבקר המדינה בתור "עליה מתונה ביותר". ראו מבקר המדינה התמודדות משטרת ישראל עם החזקת אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי ביישובי החברה הערבית וביישובים מעורבים ביקורת מעקב 5 (2021).

69 נתוני משטרת ישראל נמסרו בתגובה לפניית המחברים בבקשה לפי חוק חופש המידע. מכתב מעו"ד רפ"ק חנא קובטי, עוזר הממונה על חופש המידע במשטרת ישראל, למחבר השני (9.1.2020) (להלן: מכתבו של קובטי).

למצב הזה, ולעתים צריך השוטר בתחנה לרוץ לחנות סמוכה שבעליה דובר רוסית, או לקרוא למתנדב במשמר האזרחי כדי שיעסוק במלאכת התרגום.⁷⁰

ואכן, לפי דו"ח המשטרה, בשנת 1992 החלה המשטרה לקלוט עולים חדשים מקהילות מיעוט לאחר שסיימו בהצלחה מסלול הכשרה ייעודי,⁷¹ ובכללו לימודי עברית.⁷² הדו"ח לשנת 1996 מראה כי חלק בלתי מבוטל מהעולים מאתיופיה וברית המועצות לשעבר נקלטו בשורות משמר הגבול (מג"ב).⁷³ לפי מחקר של המשרד לביטחון הפנים משנת 2001, המשטרה התמקדה בעולים שגויסו לצורכי תרגום וחקירה, אך "לא נעשה ניסיון להשתמש בהם כגשר אל אוכלוסיית העולים וכאמצעי לפתח שותפויות שסייעו במניעת עבריינות".⁷⁴ בדיון שנערך בוועדת העלייה והקליטה של הכנסת בשנת 1997 עלה כי יוצאי ברית המועצות לשעבר עדיין נקלטו במשטרה על פי המדיניות שתיאר טרנר.⁷⁵ כך למשל העיד מפקד תחנת אשקלון: "גייסנו שוטרים דוברי רוסית, וזה עלה אפילו בויתור על תקנים אחרים, רק לצורך שיפור השירות לעולים החדשים. השוטרים האלה הם גם במגזר החקירות וגם במגזר הסיוע, ואנחנו משתדלים שבכל מגזר בתחנה שיש בו מגע עם אזרח, יהיה שוטר דובר רוסית ולו רק כדי שיקבלו יחס טוב יותר, מהיר יותר ולא יצטרכו לחכות למתרגמים".⁷⁶ עם זאת, חברת הכנסת מרינה סולודקין קבלה על מספרם הנמוך של השוטרים בכלל וטענה כי שיעורם צריך להיות כעשרים אחוזים מכוח המשטרה במקומות בהם ישנו ריכוז גבוה של עולים, למשל באשקלון. בשנת 1998 נאמד שיעורם במשטרה בכ־350 – מתוך כעשרים אלף שוטרי קבע – רחוק משיעורם באוכלוסייה,⁷⁷ שהיה באותה שנה כ־13 אחוזים.⁷⁸ נכונות להתגייס דווקא הייתה. כפי שמסר השר לביטחון פנים שלמה בן עמי בדיון שנערך בשנת 2000 במליאה.⁷⁹

לפי נתונים שהציג חבר הכנסת יורי שטרן בישיבת ועדת הפנים במרץ 2004,⁸⁰ שיעור יוצאי ברית המועצות לשעבר במשטרה בתקופה זו עמד על חמישה אחוזים בלבד (לעומת שיעורם באוכלוסייה באותה תקופה, שהיה כ־14 אחוזים).⁸¹ שלושה חודשים מאוחר יותר, ביוני 2004, הפצירה חברת הכנסת קולט אביטל במשטרה "שיטילו על כוח-אדם נוסף במשטרה את הקשר עם ציבור העולים, בעיקר דוברי רוסית ואמהרית, שלא תמיד מוצאים

- 70 פרוטוקול ישיבה 173 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, הכנסת ה-12, 4 (15.11.1991).
- 71 משטרת ישראל דוח שנתי 1992 40 (1993).
- 72 משטרת ישראל דוח שנתי 1993 10 (1994).
- 73 משטרת ישראל דוח שנתי 1996 48 (1997).
- 74 ג'ק חביב, דליה בן רבי ודפנה ארגוב הטיפול המשטרתי בתחום הפשיעה בקרב בני נוער עולים 2 (דוח מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל, 2001).
- 75 פרוטוקול ישיבה 100 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, הכנסת ה-14, 16 (3.12.1997).
- 76 שם.
- 77 פרוטוקול ישיבה 148 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, הכנסת ה-14, 9 (18.5.1998).
- 78 משטרת ישראל דוח שנתי 2009-תשס"ט 81 (2010).
- 79 פרוטוקול ישיבה 86 של הכנסת ה-15, 211 (16.2.2000).
- 80 פרוטוקול ישיבה 184 של ועדת הפנים והגנת הסביבה, הכנסת ה-16, 13 (22.3.2004).
- 81 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולי חבר העמים – סטטיסטיקה 17 (2001).

מזור במשטרה".⁸² בדיון נוסף שהתקיים בסוגיה זו חצי שנה לאחר מכן, בדצמבר 2004, הסביר גבי גל, ראש האגף למשאבי אנוש במשטרה, כי המשטרה הקלה בתנאי הגיוס עבור העולים אך מספר המתגייסים מקרבם פוחת, בין היתר כחלק מצמצום כוח האדם כולו בשל מצוקת תקציב.⁸³ שנה לאחר מכן, בהחלטת ממשלה משנת 2005, הוחלט על גיוס שוטרים עולים מברית המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה "מפאת חשיבות העניין לדו־שיח המתקיים בין משטרת ישראל לבין האוכלוסייה המגוונת של ישראל".⁸⁴ לפי הנתונים העדכניים, נכון לשנת 2020, מספר השוטרים יוצאי ברית המועצות לשעבר הוא 2,199; בשנת 2018 גויסו 161 שוטרים; ובשנת 2019 מספר המגויסים היה 101 בלבד.⁸⁵

להבדיל מהעולים מברית המועצות לשעבר, שנקלטו במשטרה סמוך לשנות עלייתם לארץ, רוב יוצאי אתיופיה גויסו לשורותיה רק בסוף שנות התשעים כחלק מפרויקט שנקרא "משטרה בחברה".⁸⁶ עובדה זו מצביעה קרוב לוודאי על יחס שונה של המשטרה למי שהגיעו ממדינה שנתפסה דומה יותר בצביונה לזו של ישראל, בהשוואה למי שהגיעו ממדינה מתפתחת. בשלב הראשון גויסו כמה עשרות, ועד שנת 2003 האמיר מספרם של שוטרים יוצאי אתיופיה ל-336,⁸⁷ 31 מהם גויסו באותה השנה, במסגרת תוכנית ייעודית במחוז ירושלים.⁸⁸ כעבור שנתיים הוכפל מספרם והגיע ל-664.⁸⁹ בשנת 2008 נרשמה ירידה במספרם, ל-543,⁹⁰ אך בכל זאת עלה שיעורם במשטרה (שהיה כשני אחוזים) על שיעורם באוכלוסייה (שהיה כ-1.6 אחוזים).⁹¹ לטענת המשטרה, הירידה נבעה מאי־עמידה של

- 82 פרוטוקול ישיבה 148 של הכנסת ה־16, 11 (29.6.2004).
- 83 פרוטוקול ישיבה 173 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, הכנסת ה־16 (8.12.2004).
- 84 החלטה 3687 של הממשלה ה־30 "תופעת האלימות בחברה הישראלית" (5.6.2005); ראו גם זאב קליין "המשטרה תגייס גם עולים חדשים דוברי רוסית ואמהרית" גלובס 6.6.2005.
- 85 מכתבו של קובטי, לעיל ה"ש 69. עם זאת, יש שני שיקולים נוספים שאולי יש לקחת כאן בחשבון: ראשית, נקודות החיכוך בין המשטרה לבין יוצאי ברית המועצות מעטות יותר בהשוואה לנקודות החיכוך עם יוצאי אתיופיה ועם אזרחים ערבים. שנית, יוצאי ברית המועצות נקלטו בצורה טובה יותר בחברה הישראלית, עובדה שהקלה על המוביליות החברתית שלהם במקצועות אחרים, ויתכן שהפחיתה את רצונם להתגייס למשטרה, ארגון בעל הקשרים שליליים עבורם ממדינת המוצא.
- 86 שוחט, "אנחנו מבינים את הכאב", לעיל ה"ש 55.
- 87 פרוטוקול ישיבה 51 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, הכנסת ה־16, 6 (12.11.2003).
- 88 כרמל בלנק אזיקים שחורים: בחינת תכנית העדפה מתקנת לשילובם של יוצאי אתיופיה במשטרה ובלימודים גבוהים 5 (עבודת גמר לקראת התואר "מוסמך בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה", אוניברסיטת תל אביב 2008).
- 89 סיכום פעילות ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות בראשות ח"כ קולט אביטל במושב השלישי והרביעי של הכנסת השש עשרה (2005).
- 90 פרוטוקול ישיבה 442 של ועדת הפנים והגנת הסביבה, הכנסת ה־17, 13 (10.9.2008).
- 91 למספר השוטרים בשנת 2008 ראו נציבות קבילות השוטרים והסוהרים דו"ח שנתי 27, 32 (2008). למספר העולים מאתיופיה בישראל נכון לאותה השנה ראו המשרד לקליטת העלייה פעילות המשרד לקליטת העלייה בעבור האוכלוסייה האתיופית: הדגשים לעומת המגמות בקהילה, בחינת המידע הקיים על אפקטיביות התכניות והתוויית קווים להמשך פיתוחו 4 (2010).

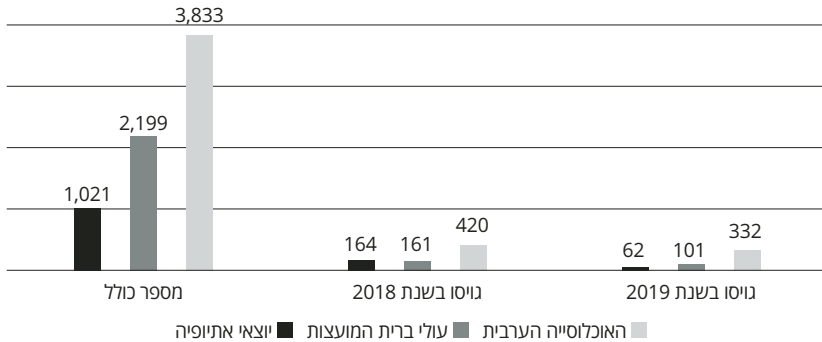
העולים בכמה מהקריטריונים אשר נקבעו לגיוס.⁹² מאז נרשמה עלייה מתונה מאוד בגיוס השוטרים בני העדה. בסוף שנת 2015 שירתו במשטרה 663 שוטרים יוצאי אתיופיה, כ-2.3 אחוזים מכלל המשרתים במשטרה.⁹³ בתוכנית הממשלה לשילוב יוצאי אתיופיה במשטרה ובמשרד לביטחון פנים, שהתקבלה בעקבות מסקנות דו"ח ועדת פלמור,⁹⁴ הוחלט בין היתר לפעול לגיוס שוטרים נוספים מקרב העדה. בשנת 2017 שרתו 1,085 שוטרים מהקהילה,⁹⁵ מתוך 31,188 שוטרים בסך הכול,⁹⁶ אך מספרי המתגייסים הצטמצמו: ב-2018 גויסו 164 שוטרים, וב-2019 גויסו 62 שוטרים בלבד.⁹⁷

בדצמבר 2020 עמד מספרם על 934 אך מספר הקצינים יוצאי אתיופיה עלה מ-32 בשנת 2016 ל-70 נכון לדצמבר 2020,⁹⁸ בהתאם ליעדים שנקבעו בתכנית הממשלה.⁹⁹ נוסף על כך, בשנת 2020 מונה לראשונה קצין משטרה בן העדה לפיקוד על תחנת משטרה (בקריית מלאכי).¹⁰⁰ דוח מבקר המדינה לשנת 2021 מצביע על מגמה חיובית ביחס למספר השוטרים מקהילת יוצאי אתיופיה במשטרה, העומד על שלושה אחוז, אך גם על הצורך להגדיל את מספרם בקרב הקצונה הבכירה, העומד על אחוז אחד בלבד.¹⁰¹

-
- 92 משטרת ישראל דוח שנתי 2009-תשס"ט 81 (2010).
- 93 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל – לקט נתונים לרגל חג הסיגר (2016).
- 94 החלטה 1107 של הממשלה ה-34 "מדיניות ממשלתית לקידום שילובם המיטבי של יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית" (4.2.2016).
- 95 נעמי לבנקרון "האם המשטרה באמת אלימה במיוחד כלפי הקהילה האתיופית?" מוסף הארץ 23.8.2017.
- 96 נתוני המשטרה הרשמיים מעורכנים לשנת 2017 פורסמו באתר המשטרה: <https://www.police.gov.il/graphskifout.aspx?mid=67>
- 97 מכתבו של קובטי, לעיל ה"ש 69.
- 98 משרד המשפטים דו"ח הצוות לשיפור המענה לתלונות נגד שוטרים 7 (2020); מכתבו של קובטי, לעיל ה"ש 69.
- 99 ראו למשל משרד ראש הממשלה התכנית הממשלתית לשילוב יוצאי אתיופיה סיכום פעילות לשנת 2017 (2018). היעד לביצוע בתוכנית זו היה גיוסם של 70 שוטרים חדשים והגדלת מספר הקצינים מ-32 ל-70.
- 100 רועי ינובסקי "בעקבות תחקירי הגזענות בתחנת המשטרה בקריית מלאכי: קצין ישראלי ממוצא אתיופי יפקד על התחנה" כאן 3.6.2020.
- 101 מבקר המדינה התנהלות גורמי האכיפה אל מול יוצאי אתיופיה 436 (2021). ראוי לציין כי ישנו פער בין המספרים שהמשטרה העמידה לרשותנו במסגרת המענה לבקשת חופש המידע (מכתבו של קובטי, לעיל ה"ש 69) לבין אלו שפורסמו בדוח המבקר, שהועברו גם הם מטעם המשטרה.

שוטרים מקבוצות מיעוט בשורות המשטרה (2020)

מקור: נתוני המשטרה.¹⁰²

”מקוללים עלי אדמות”¹⁰³

מדינות מגוונות תרבותית הן הכלל כיום, ולא החרגי, במערב. מצב זה מעמיד אתגרים רבים בפני מוסדות המדינה בכל הנוגע להיענות שווה לדרישות ולרצונות של כלל הקבוצות המרכיבות את החברה. דרישות ורצונות אלה משתנים מקבוצה לקבוצה ולעיתים אף סותרים זה את זה. לפיכך, לא כל תביעותיהן של קבוצות המיעוט זוכות למענה במוסדות השונים של המדינה. מורכבות זו יוצרת לעיתים עימותים וחיכוכים בינן לבין המדינה¹⁰⁴ וכן בינן לבין עצמן. כאמור, אחת הדרכים שנקטו בידי המשטרה לצורך התמודדות עם מציאות מורכבת זו היתה גיוס שוטרים מקרב קבוצות המיעוט. כלי זה היה אמור לתפקד כמגשר תרבותי שיביא להתגברות על הסטראוטיפיזציה הקיימת בתוך המשטרה כלפי קבוצות מיעוט. בפרק זה נתמקד בהצגת השפעתה של הסטראוטיפיזציה מחוץ למשטרה על דפוסי הציות לשוטרים מקבוצות המיעוט.

מדינות מודרניות מתאפיינות באזרחים אשר מצייתים לסמכות החוקית, ולא לאיש המפעיל אותה.¹⁰⁵ קהילה פוליטית שמקבלת עליה את שלטון החוק מכפיפה את עצמה לסדר חוקי־משפטי מתוך הכרה המבוססת על הסכם שמתנה בהשתייכות הצדדים לאותה אזרחות, גם אם לא בהכרח לאותה קבוצה אתנית.¹⁰⁶ רק כך ישמש החוק מסדיר של עימותים חברתיים, ומתוך כך יפשט את המציאות החברתית-פוליטית המורכבת שיש לכל קהילה פוליטית נתונה. במציאות הזאת נשאלות שאלות של זהות, שייכות וסמכות, ואלה מטבען עלולות להיות נתונות במחלוקת תמידית.

102 מכתבו של קובטי, לעיל ה"ש 69.

103 פרנץ פאנון **מקוללים עלי אדמות** (אורית רוזן מתרגמת 2006). לתוכנו של הספר אין קשר ישיר לתוכן הפרק. עם זאת, לדידנו הכותרת הולמת את התיאור שיוצג להלן.

104 לדיון מורחב בעניין זה ראו הקדמה לספר **שיטור בחברה משוסעת** 1-14 (אורי גופר, גיא בן-פורת עורכים 2013) (להלן: **שיטור בחברה משוסעת**).

105 WEBER, לעיל ה"ש 16, בעמ' 329-330; 5-6, CHRISTOPHER PIERSON, THE MODERN STATE (2004).

106 PIERSON, THE MODERN STATE, שם, בעמ' 17-21.

לכאורה השתייכותו האתנו-לאומית של השוטר לא הייתה צריכה להשפיע על קבלת מרותו. ניסח זאת היטב תום פסח:

שיתוף פעולה חברתי מאורגן סביב העיקרון הקובע שבעלי מאפיינים חברתיים ספציפיים ראויים ליחס מסוים בהתאם להגדרת המצב... למשל, כאשר שוטר לבוש מדים מבצע פעולת מעצר, הוא מצפה שיצייתו לו. האינטראקציה מוגדרת כמעצר (הגדרת המצב) בזכות היותו שוטר – מאפיין חברתי המוצג באמצעות המדים. אזרח מן השורה לא היה יכול להגדיר את המצב כך ולצפות לציית.¹⁰⁷

בפרק זה נצביע על אי-ציות לשוטרים בשל השתייכותם הקבוצתית. לגבי כל קבוצה נצביע על התמות המרכזיות העולות מתוך הקללות שהופנו כלפי השוטרים המשתייכים אליה ונדגים כיצד התמות הללו משקפות את הסטראוטיפים הרווחים כלפיה בחברה הכללית. את המפגשים שהביאו לעימות בין השוטרים מקבוצות המיעוט ובין הנאשמים אפשר לחלק לשני מצבים: במצב הראשון נדרשו השוטרים לאכוף את החוק על אזרחים מקבוצת מיעוט אחרת והאחרונים סירבו לעתים לקבל את מרותם, מתוך תפיסתם כמצויים מתחתיהם בסולם החברתי.¹⁰⁸ במצב השני מצאו את עצמם השוטרים מקבוצת המיעוט בחיכוך מול אזרחים מקבוצת הרוב היהודית, אשר פעמים רבות התקשו – בשל הסטראוטיפים כלפי הקבוצות שהשוטרים משתייכים אליהן – להכיר בהם כמי שמוסמכים כדי לאכוף את החוק.

הרקע לפסקי הדין, עליהם ביססנו פרק זה, שונה ממקרה למקרה, לעיתים באופן ניכר: כמה מהקללות הוטחו בשוטרים תוך כדי ביצוע מעצר, בעת נסיעה בניידת או בשיבה בתחנת המשטרה. במקרים אחרים היה מדובר בתגובה למתן דו"ח תנועה או הגעה לזירה שאליה נקראו השוטרים. שתיים מן הקללות הן בעלות דפוס חוזר, אך אין בכך כדי לסווג אותן כאוניברסליות שכן הסגנון הסטראוטיפי והספציפי שלהן מובהק. הביטוי "מסריח" חוזר בכל קבוצות המיעוט, תמיד בתוספת המאפיין האתנו-תרבותי או הלאומי – אתיופי, רוסי או ערבי "מסריח", כלומר אין זה ביטוי סלידה מפעולותיו של כל שוטר באשר הוא אלא דווקא כלפי קבוצות אלה. באופן דומה, פקפוק ביהדותם של השוטרים מופיע ביחס ליוצאי אתיופיה וברית המועצות לשעבר.

1. שוטרים יוצאי אתיופיה

העלבונות כלפי שוטרים יוצאי אתיופיה שנציג להלן משקפים את הסטראוטיפים הרווחים בחברה נגדם.¹⁰⁹ בכל העלבונות, שוטר ממוצא אתיופי שנדרש למלא את חובתו ולהפעיל

107 תום פסח "קרבות לא קשים: איך הגדירו חיילים ישראלים את גירוש הפלסטינים ב-1948" מפגשים: היסטוריה ואתרופולוגיה של המרחב הישראלי-פלסטיני 147, 148 (דפנה הירש עורכת 2019).

108 כך למשל צעיר ממוצא אתיופי קלל שוטר עולה מברית המועצות לשעבר: "אתה מניאק, שוטר רוסי בן זונה שונא אתיופים". ראו ת"פ (שלום ראשל"צ) 5010-03-12 מדינת ישראל נ' באייך, פס' 3 (נבו 13.2.2014).

109 על ההשלכות החמורות של דימויים אלו ראו יהודה שנהב ויוסי יונה גזענות בישראל 131 (2008).

את סמכויותיו כדי לאכוף את החוק והסדר הותקף בשל מוצאו¹¹⁰ ומצא את עצמו עומד מול אדם שמטיח בו מילים קשות וחריפות. התיוג הגזעני השכיח ביותר כלפי שוטרים ממוצא אתיופי מתייחס אליהם בתור זרים ולא יהודים. העולבים, באמצעות העלכונות שהם מטיחים, מטילים ספק ביהדותם של השוטרים, מכנים אותם "נאצי", "גוי"¹¹¹ וטוענים: "הדם שלך לא יהודי"¹¹². מוטיב חוזר הוא הזלזול בעלייתם ארצה, לדוגמה: "מי הביא אותך בכלל"¹¹³ "עופי מפה ותחזורי לאתיופיה"¹¹⁴ ו"חבל שעליתם"¹¹⁵. בתוך כך, מבטאים הנאשמים עליונות כלפי יהודים יוצאי אתיופיה, בעוד הם מדגישים את שייכותם שלהם עצמם למדינה: "אתה באת מאתיופיה, אל תהיה גיבור"¹¹⁶ ו"מי אתה שבאת לארץ ותעצור אותי"¹¹⁷.

נעמי שמואל תיארה את "התזכורות" הללו, שמקבלים יוצאי אתיופיה ככאלו היוצרות "סדקים בזהות": חשבת שאתה ישראלי – תחשוב שוב.¹¹⁸ יתר על כן, לפי מחקר שערכנו לאחרונה, חלק ניכר מהמאבקים החברתיים של יוצאי אתיופיה בישראל הוקדש בדיוק למחאה על הפקפוק ביהדותם וההתייחסות אליהם כאל זרים.¹¹⁹ העלכונות המוטחים בהם משמשים למעשה להבלטת גבולות המחנה היהודי-ישראלי, ועל חריגותו של השוטר יוצא אתיופיה בתוך גבולות אלה, מנקודת מבטם של הנאשמים. לכן, התיוגים המופנים כלפיהם בעניין זה יש בהם כדי להשיג לאחור את המחאה, ולאותת להם – קולכם לא נשמע.

הקבוצה השנייה של הקללות כלפי שוטרים מקבוצה זו הינה התייחסות מבזה לצבע עורם.¹²⁰ נאשמים שעלבו בשוטרים ממוצא אתיופי כינו אותם "כושים" ו"שחורים" – הן במרחב הציבורי והן בתחנות משטרה.¹²¹ פרנץ פאנון, בפרק "ניסיונו הקיומי של השחור"

110 ראו גם דוגמאות אחרות, שלא נכללו בסקירה בת"פ (שלום ראשל"צ) 4122-09 משטרת ישראל נ' לופט, 2 (נבו 16.12.2010): "כשנלקח בניידת לתחנת המשטרה... פנה לשוטר במילים 'אתיופי היטלר נאצי'".

111 רע"פ 5579/10 קריה נ' מדינת ישראל 3 (נבו 2.8.2010).

112 ת"פ (שלום ב"ש) 3772/07 מדינת ישראל נ' בן סימון, 2 (נבו 28.4.2008).

113 ת"פ (שלום רמ') 1210-08 משטרת ישראל נ' דובינר, 2 (נבו 24.9.2009); ראו גם ת"פ (שלום מר') 21950-05-12 מדינת ישראל נ' טויל, 3 (נבו 29.11.2012).

114 ת"פ (שלום ק"ג) 1139-09 מדינת ישראל נ' דדון, 1 (נבו 10.2.2010).

115 ת"פ (שלום ראשל"צ) 33565-02-11 מדינת ישראל נ' פדלון, 2 (נבו 14.3.2013).

116 ת"פ (שלום רמ') 3061/02 מדינת ישראל נ' רגפורקר, 2 (נבו 4.3.2004); ראו גם ת"פ (שלום פ"ת) 16592-05-12 מדינת ישראל נ' אהרון, 2 (נבו 9.9.2014).

117 ע"פ (שלום ב"ש) 6524/09 פלונית נ' מדינת ישראל, 4 (נבו 6.1.2010); ראו גם ת"פ (שלום עכו) 1669/03 מדינת ישראל נ' מחמוד, 1 (נבו 13.7.2006).

118 נעמי שמואל דורות של תקווה: מסורת והעברה בין-דורית עם העלייה מאתיופיה 208 (2020).

119 עורך רון ופקדה אבבה, "בין משפט למחאה – מיקומו של בג"ץ ככלי לשינוי חברתי עבור קהילת יוצאי אתיופיה" מעשי משפט יב 53 (2021).

120 ראו החלטה בת"פ (שלום פ"ת) 6138-02-20 הירשפלד נ' מדינת ישראל, 3 (נבו 26.7.2020).

121 ת"פ (מחוזי ת"א) 61448-11-15 מדינת ישראל נ' פרנקו, 2 (נבו 21.6.2017); מ"ת (שלום רח') 15350-04-12 מדינת ישראל נ' כהן, 1 (נבו 4.7.2012); ת"פ (שלום פ"ת) 39363-04-11 מדינת ישראל נ' רוסטוייב, 2 (נבו 9.7.2013); מ"ת (שלום כ"ס) 24341-01-13 מדינת ישראל נ' ג'אבר, 3 (נבו 25.4.2013); ת"פ (שלום רמ') 33402-04-13 משטרת ישראל נ' ניסימוב, 1 (נבו 10.12.2014); ת"פ (שלום ב"ש) 8076/05 מדינת ישראל נ' לבנון, 3 (נבו 26.4.2006).

מתוך הספר "עור שחור, מסכות לבנות" (Black Skin, White Masks) מסביר כי הביטוי "כושי" יש בו כדי להפריד בין ההתנהגות המצופה מאדם לבן וזו המצופה מכהה עור כאשר מהאחרון נדרש להיעלם מן המרחב.¹²² באופן דומה, גם אל-ח'אג' מאלכ אל-שבאז (המוכר יותר בכינויו מלקולם אקס), אחד הפעילים החשובים בהיסטוריה של המאבק בגזענות, רואה את הבעייתיות המגולמת במילה "כושי" בעובדה שהגדרה זו מותירה אותו בלי שיוך זהותי בסיסי לשפה, ארץ או תרבות.¹²³

לצד ההתייחסות למוצאם ולצבע עורם, נמצא גם תיוג גזעני-פרימיטיבי בנוגע לשוטרים ממוצא אתיופי: "גדלת בעצים",¹²⁴ "פה זו מדינת חוק ולא ג'ונגל",¹²⁵ "לך לאכול בננות יא קוף"¹²⁶ ונזכרת השערה לפיה לשוטר יוצא אתיופי יש איידס.¹²⁷ הקללה האחרונה עולה בקנה אחד עם התפיסה המערבית הרווחת את אפריקה כמדינה מוכת חולי,¹²⁸ והיא משקפת את הדרך בה נתפס הגוף היהודי הצפון אפריקאי כגוף המשוקע בסביבה תרבותית-פתולוגית בעיני רופאים שניהלו את ההגירה לישראל בסוף שנות הארבעים וראשית שנות החמישים,¹²⁹ כמו גם את הדרך בה נתפסו יוצאי אתיופי בישראל¹³⁰ ומבקשי המקלט מסודאן ואריתריאה שנתפסו ועודם, כנשאי מחלות מדבקות.¹³¹

במקרה אחר שבגיננו הוגש כתב אישום בפברואר 2020 נאמר לשוטר ממוצא אתיופי "תחזור למכלאה שלך, תחזור למכלאה, לא נותנים לך להיכנס למועדון אז אתה בא לפה להוציא את העצבים שלך? לא נותנים לך להיכנס למועדון בארץ אז אתה בא פה נהיה גבר על הפלסטינים".¹³²

ת"פ (שלום אשד) 09-2100 מדינת ישראל נ' סמלן, 2 (נבו 2.9.2010); ת"פ (שלום אשד) 08/1461 מדינת ישראל נ' אלמלח, 2 (נבו 2.9.2010); ת"פ (שלום ת"א) 11-02-33009 מדינת ישראל נ' זלצר, 2 (נבו 7.3.2013); מ"ת (שלום רח') 10-04-22440 מדינת ישראל נ' בכלר, 2 (נבו 31.5.2010).

122 פרנץ פאנון עור שחור, מסכות לבנות (תמר קפלנסקי מתרגמת 2004).
123 מלקולם אקס מהפכה היא כמו שרפה ביער 171 (ראובן מירן עורך 2010).
124 מ"ת (שלום ת"א) 12-05-9715 מדינת ישראל נ' חדר, 1 (נבו 4.6.2012).
125 (שלום ראש"ל צ) 03/4798 מדינת ישראל נ' שוייצר, 5 (נבו 6.12.2004).
126 ת"פ (שלום רמ') 03/1316 מדינת ישראל נ' אסולין, 2 (נבו 25.2.2004).
127 מ"ת (שלום ת"א) 11-03-41394 מדינת ישראל נ' מחאג'נה, 1 (נבו 28.4.2011).
128 איתן ברייזוס וילה בג'ונגל: אפריקה בתרבות הישראלית 255 (2013).
129 בני נוריאלי "חייבים להציל את הילדים: ארגון OSE ויהודי צפון אפריקה" בתוך הצינונות והאימפריות 293 (יהודה שנהב עורך 2015).
130 יוחנן פרס ואליעזר בן-רפאל קירבה ומריבה: שסעים בחברה הישראלית 261 (2006).
131 אליזבת צורקוב "סרטן בגוף שלנו": על הסתה גזעית נגד מבקשי מקלט מאפריקה, אפליה ופשעי שנאה נגדם 14-15 (דוח מוקד סיוע לעובדים זרים, 2012).
132 דניאל דולב "פעיל שמאל נאשם בהעלבת שוטרים אתיופים: 'תחזור למכלאה שלך' וואלה! 2.2.2020

קטגוריה נוספת שאיתרנו בפסקי הדין בעניין שוטרים יוצאי אתיופיה הינה התייחסות לריח, דהיינו, תיגו השוטרים בכינוי "מסריחים"¹³³. "לך תזדיין אתיופי, כושי... מסריח אז מה אם אתה שוטר לך מפה"¹³⁴ "על הזין שלי עצור, לא שם עליך, אתה כושי מסריח"¹³⁵. לייחוס הצחנה לעולים מקהילה שאיננה מערבית יש שורשים עמוקים בתפיסות בשנות החמישים, עת הוותיקים שקלטו עולים מאפריקה ואסיה וייחסו להם נורמות ירודות מבחינת שמירה על ההיגיינה.¹³⁶ באופן דומה, גם דוד רטנר, במחקרו על קליטת יהודי אתיופיה בישראל, מצביע על התנשאות פטרונית שחוו כאן העולים תוך יצירת נרטיב מוטעה כלפיהם, של מי שהגיעו ממדינה נחשלת לאומה מתקדמת.¹³⁷ וכך, למשל, נהג אוטובוס שהסיע ילדות ממרכז הקליטה במבשרת ציון אמר להן: "אתם מסריחים, כל פעם שאני נכנס למרכז הקליטה, יש ריח, המנהג שלכם הוא לחפש דברים בזבל...אף אחד לא מוכן לעמוד לידכם בגלל שיש לכם ריח..."¹³⁸.

2. שוטרים ערבים

במרוצת השנים התפתחו סטראוטיפים כלפי האוכלוסייה הערבית,¹³⁹ תוך תפיסתם כאיום ביטחוני,¹⁴⁰ הנשענת כיום גם על זיקתם של כמה מהערבים אזרחי מדינת ישראל לפלסטינים ותושבי הגדה המערבית, שנחשבים אף הם לאיום ביטחוני.¹⁴¹ חלק מן הסטראוטיפים מוטמעים

- 133 ראו לדוגמה ב"ש (שלום ראשל"צ) 8159/09 מדינת ישראל נ' נס, 2 (נבו 12.1.2010); ת"פ (שלום כ"ס) 1426/07 מדינת ישראל נ' חג יחיא, 2 (נבו 25.9.2007); ת"פ (שלום ת"א) 1192/03 מדינת ישראל נ' רודני, 1 (נבו 23.2.2004); ב"ש (שלום ראשל"צ) 8159/09 מדינת ישראל נ' נס, 2 (נבו 12.1.2010).
- 134 ב"ש (שלום ראשל"צ) 8159/09 מדינת ישראל נ' נס ואח', 2 (נבו 12.1.2010).
- 135 ת"פ (שלום כ"ס) 1426/07 מדינת ישראל נ' חג יחיא, 2 (נבו 25.9.2007); אחרת אמרה לשוטר דברים ברוח דומה – ראו ת"פ (שלום ת"א) 1192/03 מדינת ישראל נ' רודני, 1 (נבו 23.2.2004).
- 136 אורית רוזין, "תנאים של סלידה: היגיינה והורות של עולים מארצות האיסלאם בעיני ותיקים בשנות החמישים", *עיונים בתקומת ישראל* 12, 195 (2002).
- 137 דוד רטנר המסע האחר: יהודי אתיופיה וחלקם במאבק המהפכני של אתיופיה בשנים 1974–1991, 233–234 (2018). רטנר טוען כי ישראל אמנם מצויה במצב מתקדם יותר מבחינה טכנולוגית, אך לא בהכרח מבחינה פוליטית ורעיונית. ראו גם יפעת אשרת-פינק אסור להרים ידיים: זיכרונות דחייה חברתית מגיל הילדות ויישומים לשדה החינוך: הצצה לעולמם של "הרוחפים" 170 (2018).
- 138 תת"ח (י-ם) 77-03-13 מדינת ישראל נ' בכר, 12 (נבו 21.4.2015).
- 139 רוזנטל הלקסיקון, לעיל ה"ש 6, בעמ' 25.
- 140 ראו למשל יאיר בויםל "עקרונות מדיניות האפליה כלפי הערבים בישראל, 1948–1968" *עיונים בתקומת ישראל* 16, 391, 397 (2006).
- 141 Yuval Karniel & Amit Lavie-Dinur, *Entertainment and Stereotype: Representation of the Palestinian Arab Citizens of Israel in Reality Shows on Israeli Television*, 40 J. INTERCULTURAL COMM. RES. 65 (2011).

באמצעות מערכת החינוך.¹⁴² וכך, בגלל השסע הלאומי העמוק בישראל, והחשש הבטחוני הנלווה לו, לא נפקד ביחס לקבוצה זו מקומן של קללות המקשרות בין דמותו של השוטר הערבי, לבין פגיעתם הנתפסת של אזרחים ערבים בביטחון המדינה. תפיסה זו של האזרחים הערבים כשווי זכויות, מחד גיסא, אך חשודים ביחס לנאמנותם מאידך גיסא, ליוותה את הדיונים בגיוסם למשטרה מיד עם הקמת המדינה,¹⁴³ אך כפי שנמחיש באמצעות פסקי הדין, עודנה קיימת עד היום. בפסקי הדין שנוכיר בחלק זה הסטראוטיפים העיקריים כלפי ערבים הם "מחבלים"¹⁴⁴ ו"מסריחים".¹⁴⁵ החשש הביטחוני מייחד את הערבים ביחס לשתי הקבוצות האחרות. בנוסף, כינויים "מסריחים" משקף חוויה יום-יומית למדי של אזרחים ערבים,¹⁴⁶ לרבות חוויתם של דרוזים בעודם לובשים מדי צה"ל.¹⁴⁷ לצד הסטראוטיפים הללו הלינו האזרחים על עצם גיוסם של ערבים למשטרה משום שהם אינם משתייכים לעם היהודי, ומשכך – זרים גם לחוק ואינם ראויים ליטול חלק באכיפתו.¹⁴⁸ חלק זה כולל גם קללות שכוונו לשוטרים ממוצא דרוזי (שהם כמחצית השוטרים המשתייכים לאוכלוסייה הערבית במשטרה).¹⁴⁹ תיוגים אלו דומים מאוד לאלו שמצאה נסרין מזאוי בסקר שערכה בעיר חיפה – שם נתפסים הערבים בין היתר כמחבלים, מסריחים ומאיימים – זרים לחברה ולסביבה.¹⁵⁰

- 142 מאג'ד אלחאג' ואורי בן-אליעזר בשם הביטחון: סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה 316 (2006).
- 143 רון "עשר שנים לפחות", לעיל ה"ש 63, בעמ' 40.
- 144 מרדכי קרמיניצר "אם תצרו" – תהיה לנו מדינה יהודית, בלתי-דמוקרטית ולא ציונית" המשפט ברשת: זכויות אדם ג' 67, 85 (2015).
- 145 "לא יכולה להיות מחלוקת כי כינויו של אדם 'ערבי מסריח' הוא כינוי גזעני וביטוי מעליב ומשפיל באופן קיצוני, אשר עלול בהחלט להפוך את מושא הכינוי למטרה לבזו לעג ושנאה, ביטוי השונה מכל הגידופים והקללות שהוכרו בפסיקה כחלק מחיי החברה". כך כתב השופט אוסילה אבו-אסעד. ראו ת"א (שלום נצ') 15-05-18006 נסייר ג' גבעתי, פס" 30 (נבו 2018.5.23).
- 146 ענת רימון אור "ממות הערבי עד 'מוות לערבים': היהודי המודרני מול הערבי החי בתוכו" קולוניאליות והמצב הפוסטקולוניאלי 285, 307 (יהודה שנהב עורך 2004).
- 147 רבאח חלבי אזרחים שוני חובות: זהות דרוזית והמדינה היהודית 81 (2006).
- 148 אמרות שפר אחרות בפסיקה היו: "דרוזי, נאצי, מניאק, כל הערבים בני זונות. אלוקים ייקח את כולכם" – ע"פ (מחוזי ב"ש) 6524/09 פלונית ג' מדינת ישראל, פס" 8 (נבו 2010.6.1); ת"ת (תעבורה י-ם) 15420/09 מדינת ישראל – לשכת תביעות ירושלים ג' יהודה, 2 (נבו 2009.12.1); "מי אתה בכלל, יא חתיכת ערבי, לך תודיין" – ע"פ ג' (מחוזי חי') 15-07-29826 מדינת ישראל ג' כהן, 2 (נבו 2015.10.22).
- 149 משטרת ישראל שקיפות נתוני שוטרים (2020). <https://www.police.gov.il/graphskifout.aspx?mid=67>.
- 150 נסרין מזאוי "תצלומי גברים פלסטיניים בני 20-30 הנראים כ'מחבלים' ובמקרה הטוב כסתם 'ערבים'. איך ערבים? על פי צורה / ביגוד / מבט / סטיגמה" טרמינל: כתב עת לאמנות המאה ה-21 22, 10 (2004). לתפיסות דומות ראו גם שחר גינדי ורקפת ארליך רון "התמודדות של מורים יהודים עם אמירות גזעניות של תלמידים בכיתה" הייעוץ החינוכי (צפוי להתפרסם ב-2021); קרן ברל כצנלסון דוח השנאה – ככה אנחנו נראים (2015).

אנו סבורים כי העובדה שחזותם החיצונית של השוטרים האלה הביאה את הנאשמים בפסקי הדין שלא לציית למרותם ולעלות בהם באמצעות קללות סטראוטיפיות¹⁵¹ ממחישה את טענתנו היטב: גם קבוצה הנתפסת כ"נאמנה" יותר (הדרוזית) אינה זוכה לכבוד – ומשכך קל וחומר שקבוצות אשר הסכסוך הלאומי והדתי עימן מובהק, כגון המוסלמים, עדיין נחשבות לא לגיטימיות לאכוף את החוק ואת הסדר במדינת ישראל. לפי הדס שבת נדיר, התיוגים כלפי הציבור הערבי בישראל ובכללם אלו שיוצגו להלן הופכים אותם ל"אחרים מוחלטים".¹⁵² על כן אין פלא שאותם "אחרים" אינם ממלאים אחר תנאי הכשירות הדמיוניים שמבקשים לבסס חלק מאזרחי המדינה.

מכל מקום, מצאנו כי העלבת השוטרים הערבים בכינוי "מסריח", היה הדומיננטי ביותר מבין המקרים שנסקרו.¹⁵³ סטריאוטיפ הניתן להסבר, בין היתר, באופן בו צוירה דמותו של הערבי (מלוכלך), עבור הוריהם וסביהם בספרות הילדים בעברית בעשורים הראשונים.¹⁵⁴ לדוגמה: "שוטר בן זונה, ערבי מסריח, מה אתה עושה בעיר שלי, המטרה מניאק ומגעילים שמגייסים ערבים כמוך".¹⁵⁵ סטראוטיפ זה, כך עולה מסקר שנערך באוניברסיטת חיפה בשנת 2007, רווח מאוד בקרב בני נוער יהודים – שיעור של 83 אחוזים מקרב הנשאלים ייחס לערבים "חוסר ניקיון".¹⁵⁶ בפסקי דין אחרים, בחרו הנאשמים לעלות בשוטרים בכך שהבהירו להם כי לא זו בלבד שהם מסריחים אלא שהם גם זרים. כך למשל נכתב באחד מפסקי הדין: "לאחר שהגיעו שוטרים למקום והנאשם נעצר על-ידי השוטר... איים עליו הנאשם ואמר לו 'שהערבים מסריחים, גויים, ושהוא... צריך לחזור לכפר, לעיזים ולמשפחה'".¹⁵⁷ בדוגמה אחרת אמרה נאשמת: "אני יהודיה, אני לא מקשיבה לשוטרים דרוזיים... אתה שוטר ערבי

- 151 אפשר למצוא ביטויים לתופעה זו בפסקי דין נוספים. ראו למשל ת"א (שלום י-ם) 10-1632 נפתלי נ' מדינת ישראל משטרת ישראל (נבו 17.4.2013).
- 152 הדס שבת נדיר "השוואה מקועקעת על הזרוע הקולקטיבית שלנו": על שואה ומזרחים – בין תשוקה להתנגדות" החינוך וסביבו מג 181, 200 (2021).
- 153 ת"פ (שלום כ"ס) 3502/05 מדינת ישראל נ' דניאל, 1 (נבו 27.6.2007); ת"פ (שלום עכו) 35/05 מדינת ישראל נ' סבג, 5 (16.10.2007); ת"פ (שלום ת"א) 10-20979-10 מדינת ישראל נ' שחר טורגמן, 2 (נבו 13.9.2012); ע"פ 6125/06 חודרטוב נ' מדינת ישראל, 2 (נבו 31.7.2006).
- 154 THROUGH THE HEBREW LOOKING GLASS: ARAB STEREOTYPES IN CHILDREN'S LITERATURE 154 (1986) Fouzi El-Asmar,
- 155 ת"פ (שלום עכו) 07-1969 מ.י. לשכת תביעות גליל-משטרת ישראל נ' אלנבוגן, 1 (1.3.2009); ראו גם ת"פ (שלום טב') 09-12927-07 מדינת ישראל נ' משעלי, 2 (נבו 26.1.2010); מ"ת (שלום נצ') 09-19507-05 מדינת ישראל נ' אסבן, 2 (נבו 7.6.2009); ת"פ (שלום עכו) 29642-07-10 מדינת ישראל נ' אלקיים, 2 (נבו 12.5.2011).
- 156 חגי קופרמיניץ, יגאל רוזן, גבריאל סלומון, ורביעה חסיסי תפישת האחר בקרב בני-נוער יהודים וערבים בישראל: 2004-2005 – סיכום ממצאי מחקר 8 (המרכז לחקר החינוך לשלום, 2007).
- 157 ת"פ (שלום ת"א) 13-19561-06 מדינת ישראל נ' כהן, 3 (נבו 14.7.2014); עפ"ג (מחוזי מ"ר) 15-28853-02 מדינת ישראל נ' שלו, 4 (נבו 1.11.2015); ת"פ (שלום י-ם) 01-3709 מדינת ישראל נ' אלקובי, 2 (נבו 10.2.2014); ת"פ (שלום ת"א) 13-1074-02 מדינת ישראל נ' רותם, 5 (נבו 6.10.2016); עמ"ת (מחוזי נצ') 11-29807-04 מלינקר נ' מדינת ישראל, 2 (נבו 12.5.2011).

מסריח וגם שוטר כלב, אין לך מקום לחיות במדינה הזאת".¹⁵⁸ התבטאות ברוח דומה של נאשם: "עם מעצרו החל הנאשם לקלל... 'ערבי מסריח... אתם רוצים לעצור אותי מכיוון שאתם ערבים כמוהם'".¹⁵⁹ במקרה אחר תקף הנאשם את השוטר באומרו: "אתה שוטר ערבי, אין לך זכות לגעת ביהודי".¹⁶⁰

בפסקי דין נוספים מתבצע תיוג השוטרים, האזרחים הערבים, לא רק כזרים אלא כמחבלים: "ערבי מסריח, אסור לך להיות במשטרה שלנו, מחבל נאצי",¹⁶¹ "ערבי, מזדיין, מסריח, אוכל חינם, מחבל".¹⁶² בדרך זו, מבליט הדובר את עליונותו כיהודי, גם אם פורע חוק, על פני השוטר הערבי האמון על אכיפתו. באחד המקרים, כללו הקללות גם איומים ישירים על השוטר הערבי: "אתה ערבי, אני עוד אגיע אליך הביתה, אני עוד אחסל אותך, אתה ביחד עם הילדים שלך, אני יהודי, ואני לא רוצה ערבי שידבר יחד אתי".¹⁶³

3. שוטרים יוצאי ברית המועצות

עוד מראשיתה של העלייה מברית המועצות החל הציבור הישראלי לגבש סטראוטיפים כלפיה:¹⁶⁴ הקישור בין נשים רוסיות לזנות ומתירנות,¹⁶⁵ קישור בין העולים עם הפשיעה המאורגנת¹⁶⁶ וצריכתם בשר חזיר הובילו לטענה שמדובר בגויים.¹⁶⁷ נערות שגוירו באולפנות בלימודיהן סבלו מתיוג כקבוצה נחותה, והתביעות הדתיות כלפיהן בנושא דת היו מחמירות יותר.¹⁶⁸ כינוי אחר שהוצמד לעולים מברית המועצות הוא "מסריחים".¹⁶⁹ הסטראוטיפים כלפי העולים מברית המועצות קיבלו הדהוד בתקשורת ומפיהם של בכירים במערכת הפוליטית

- 158 ת"פ (שלום י-ם) 4137/99 מדינת ישראל נ' כהן, 3 (נבו 27.6.2004).
- 159 ת"פ (שלום י-ם) 22370-10-17 מדינת ישראל נ' גיא, 3 (נבו 6.5.2018).
- 160 ע"פ (מחוזי נצ') 54272-02-19 בק נ' מדינת ישראל, 3 (נבו 18.4.2019).
- 161 ת"פ (שלום י-ם) 3830/02 לשכת תביעות ירושלים נ' ירמיהו, פס' 4 (נבו 30.7.2006).
- 162 ת"פ (שלום חד') 2662/02 תביעות חדרה – משטרת ישראל נ' שקד, פס' 1 (נבו 9.10.2003); ראו גם ע"פ (מחוזי י-ם) 15185-07-14 קליין נ' מדינת ישראל, 2 (נבו 21.9.2014); מ"ת (שלום ב"ש) 17898-01-16 מדינת ישראל נ' כהן, 1 (נבו 27.1.2016).
- 163 ת"פ (שלום י-ם) 9371-08 מדינת ישראל נ' לויסקר, 2 (נבו 6.11.2011).
- 164 ברוך קימרלינג קץ שלטון האחוסלים 66 (2001); ראו גם פנינה פרי חינוך בחברה רבת תרבויות: פלורליזם ונקודות מפגש בין ססעים תרבותיים 156 (2007).
- 165 Dafna Lemish, *The Whore and the Other: Israeli Images of Female Immigrants from the former USSR*, 14 GENDER & SOC'Y 333 (2000); ראו גם לילי גלילי ורומן ברונפמן המיליון ששינה את המזרח התיכון 61 (2013).
- 166 רונטל הלסקין, לעיל ה"ש 6, בעמ' 22.
- 167 תמר רפפורט וילנה קפלן-נייטרמן "זה רק חצאית?! החזרה בתשובה של נערות רוסיות מהגרות באולפנא" 'רוסיים' בישראל: הפרגמטיקה של תרבות בהגירה 349 (יוליה לרנר ורבקה פלדחי עורכות 2012).
- 168 ש.ם.
- 169 בעניין זה מעניין לציין את התגובה של כמה מהעולים עצמם לכינוי גנאי זה בעת שהאזרחים המקללים מפעילים את מלוא סמכותם התרבותית-חברתית כדי לכונן, להגדיר ולהגביל את מרחב הפעולה של האדם העומד מולם – במקרה זה שוטר המשתיך לקבוצת מיעוט בישראל.

והשפיעו רבות על השתלבותם בחברה הישראלית גם עם חלוף השנים.¹⁷⁰ פסקי הדין שיוכחו בפרק זה משקפים את אותם סטראוטיפים שעל בסיסם סירבו הנאשמים לקבל את מרותם של השוטרים.

לפי הסקירה שערכנו, התיוגים הנפוצים ביותר כנגד שוטרות יוצאות ברית המועצות הם אלו אשר מרמזים על מיניות מופקרת:¹⁷¹ "בואי תמצצי רוסייה, תחזרי לאיפה שבאת, מזמן לא קיבלת זין",¹⁷² "יא מזדיינת כל הרוסים והרוסיות זונות",¹⁷³ "את רוסייה זונה... אני זיינתי מיליון כמוך... אני אזיין אותך... שרמוטה",¹⁷⁴ "את רוסייה זונה שלא שווה זין",¹⁷⁵ "את כמו כל הרוסיות זונות... מי את בכלל",¹⁷⁶ כמה מהם שזרו בקללה עוד סטראוטיפ, בדבר עיסוקן של יוצאות ברית המועצות לשעבר בזנות: "בת זונה... לכי תעבדי בצומת זונה מסריחה",¹⁷⁷ "בת זונה, מזדיינת, רוסייה מסריחה".¹⁷⁸ התיוג הנוגע לסירחון חזר על עצמו בהקשרים נוספים – בהם תיוגו השוטרים הרוסים כזרים, שאינם יהודים, למשל כך:

לעניין תאוריית הפרפורמטיביות הלשונית ולאופן שהיא מכוננת את הסובייקט ראו Louis

ALTHUSSER, ON THE REPRODUCTION OF CAPITALISM - IDEOLOGY AND IDEOLOGICAL STATE

JUDITH BUTLER, EXCITABLE SPEECH: A POLITICS OF THE גם APPARATUSES (2014)

PERFORMATIVE (1997). את התגובה לכוח הלשוני המכונן הזה אפשר לראות בשיר להלן,

המדגים את אפשרות התגובה, המוגבלת, שיש לאדם אשר מוטחים בו כינויי גנאי: הוא מנכס

את הטקסטים או את המילים שנאמרו מפי הסמכות, כלומר היותו בעל תביעה (claim) כלפיהם

ודוחה אותם או חוזר עליהם אחרת בדרך כלשהי. "פיוס בו יבגני הגיע לגן – זרחה השמש".

הוא היה קטן ממני, / לבן ממני ומריח, / מפחד. זאת כבר הייתי אני, / שהסברתי לו, / במלים

עבריות מופרדות, / שגרבבים וסנדלים זה, / איך לומר, מכוער, / שסנדרויץ עם דג מלוח זה, /

איך להגיד, מסריח, / ושדבר עברית. / פה זאת לא רוסייה! / פיוס בו יבגני הגיע לגן – / הייתי

מאושרת", מאשה אברוך "ועכשיו רוספואטיקה: הגיע תור המהפכה של צעירים דוברי רוסיית"

הארץ 10.8.2017.

170 משה ליסק עיונים בהיסטוריה חברתית של ישראל 218 (2009).

171 הסחר בנשים שהחל בשנות התשעים התבסס ברובו המכריע על קורבנות מברית המועצות

לשעבר, והיו גם מבין העולות מי שהחלו לעסוק בזנות. שיעורן של הנשים שעסקו בזנות היה

מצומצם מאד בהשוואה לממדיה הניכרים של העליה מברית המועצות, אך לא היה בכך כדי

לבטל את השפעת הסטראוטיפ שנרקם בנושא. ראו Lemish, לעיל ה"ש 165.

172 ת"פ (שלום רח') 1448/01 מדינת ישראל נ' אסור, 4 (נבו 30.1.2003); ראו גם ת"פ (שלום ת"א)

13117-10-13 מדינת ישראל נ' קטלן, 2 (נבו 16.9.2015); ת"פ (שלום ראשל"צ) 5010-03-

12 מדינת ישראל נ' באיך, 2 (נבו 13.2.2014); ת"פ (שלום רח') 4546/99 מדינת ישראל נ'

אסולין, 2 (נבו 8.2.2005); ת"פ (שלום די') 1062/05 מדינת ישראל נ' רוש, 2 (נבו 12.7.2007).

173 ת"פ (שלום ק"ג) 1573-01-15 מדינת ישראל נ' קורקוס, 1 (נבו 22.2.2017).

174 ת"פ (שלום ת"א) 14647-03-11 מדינת ישראל נ' וונדמגין, 2 (נבו 14.2.2016); בת"פ (שלום

פ"ת) 32138-04-10 מדינת ישראל נ' ריזי, 2 (נבו 4.12.2012).

175 ת"פ (שלום פ"ת) 3933-06 מ.י. שלוחת תביעות תחנת פתח תקוה נ' קוממי, פס' 1 (נבו

15.11.2009).

176 ת"פ (שלום רמ') 6265-05-12 מדינת ישראל נ' קהלני, פס' 2 (נבו 10.5.2016).

177 ת"פ (שלום ב"ש) 41759-01-17 מדינת ישראל נ' אלמלח, 3 (נבו 7.9.2017).

178 ת"פ (שלום ת"א) 14084-06-14 מדינת ישראל נ' סבג, 3 (נבו 16.3.2015).

"יא רוסי מסריח תחזור לרוסיה לאכול חזיר"; "פה זה לא רוסיה... זה לא ק.ג.ב."; "יא גוי, מזדיין רוסי, מניאק".¹⁷⁹

החברה תסלף דרכה ורק על המשטרה יזעף ליבה?

הגזענות בחברה הישראלית איננה רובצת לפתחה של המשטרה בלבד והיא באה לידי ביטוי גם בהתנגדות לסמכותו של בן קבוצת המיעוט הנושא תפקיד רשמי. משטרה דמוקרטית זקוקה לאמון הציבור כדי לשמור על יכולת תפקוד גבוהה ועל יעילות. אמון הציבור במשטרה הוא מרכיב מרכזי בעבודתה, שכן הצלחתה של זו נשענת על תמיכת האזרחים ועל שיתוף הפעולה ביניהם.¹⁸⁰ אשר על כן, אי-אמון ציבורי בשוטרים מקבוצות המיעוט פוגע ביכולתה של המשטרה למלא את יעדיה. עניין זה מצריך חשיבה מחדשת לא רק על דפוסי הפעולה של המשטרה או על האופן שהיא בונה ומחדשת את ההון האנושי שלה אלא גם מוסדות ציבוריים אחרים בתוך החברה אשר נדרשים להתמודד עם מציאות חברתית מרובת תרבויות המשפיעה על דפוסי הפעולה שלהם.¹⁸¹

לאורך ההיסטוריה של האנושות כולה ובכל שיטת ממשל התקיים פער חברתי וכלכלי בין אלה שהיו חלק מן האוכלוסייה ההגמונית שהחזיקה את רסן השלטון ובין אלה שנרחקו לשוליה.¹⁸² פער זה ממשיך להתקיים גם כיום, במאה ה-21. בחברה דמוקרטית-ליברלית, כאשר מעמד, מוצא אתני, גזע, וצבע עור מבחינים בין אזרחים של אותה חברה, ובהתאמה – משפיעים על השיטור כלפיהם.

לא בכדי, משטרות רבות ברחבי העולם נתונות לביקורת שלפיה הן פועלות באופן מפלה וגזעני ומפעילות שיטות שיטור על בסיס אפיון גזעני (racial profiling) ואכיפה בררנית ומדכאת המופנית כלפי מי שנתפס "אחר" של אותה חברה. מרבית תשומת לב מופנית אל

179 ת"פ (שלום רמ') 12-12-44754 משטרת ישראל תביעות – שלוחת רמלה נ' גמברו, 2 (נבו 9.6.2015); ת"פ (שלום י-ם) 1836/04 מדינת ישראל נ' מוסטפא, 2 (נבו 11.6.2006); ת"פ (שלום י-ם) 4137/99 מדינת ישראל נ' כהן איריס, 3 (נבו 27.6.2004). ת"פ (שלום ת"א) 2321-07 מ.י. מדור תביעות פלילי ת"א נ' ראובן, 1 (נבו 11.5.2010); ראו גם ת"פ (שלום פ"ת) 16592-05-12 מדינת ישראל נ' אהרון, 4 (נבו 9.9.2014); ת"פ (שלום אשר) 2688-09 מ.י. תביעות לכיש – שלוחת אשרוד נ' בן הרוש, 2 (נבו 27.4.2011); ת"פ (שלום אשר) 1162-09 מ.י. תביעות לכיש – שלוחת אשרוד נ' שמחי, 2 (נבו 6.5.2010); ת"פ (שלום רח) 50782-10-13 מדינת ישראל נ' גובס, 3 (נבו 6.7.2014).

180 RONALD WEITZER & STEVEN A. TOUCH, RACE AND POLICING IN AMERICA: CONFLICT AND REFORM (2006); ראו גם Jason Sunshine & Tom R. Tyler, *The role of Procedural Justice and Legitimacy in Shaping Public Support for Policing*, 37 LAW & SOC'Y. REV. 513 (2003).

181 כך למשל מערכת הבריאות בישראל, המתאפיינת בגיוון לעומת מרחבים אחרים במערכת הציבורית, אך בכל זאת נדרשת לצעוד עוד ככרת דרך כדי לסגל לעצמה כשירות תרבותית מספקת. ראו משרד הבריאות דו"ח המלצות של הועדה המתכללת בנושא גזענות, אפליה והדרה במערכת הבריאות (2018).

182 לדיון מורחב בעניין זה ראו את מבוא הספר מדיניות ציבורית ורב-תרבותיות, לעיל ה"ש 4, בעמ' 7.

המשטרה בשל הפגיעה החמורה שהיא עלולה לפגוע בזכויות האדם: זכותו לחירות, לשלמות הגוף, ובמקרי קיצון גם בזכות לחיים. עם זאת, שורה ארוכה של ניסיונות לרפורמה שנערכו עד היום כשלו.¹⁸³ זאת, כיוון שדעות קדומות ודפוסי פעולה של שוטרים הינם מושרשים היטב, ובעת ניסיון לשינויים יש להתעלות אל מעבר להקשר המקומי של ארגון אכיפת חוק כזה או אחר וגם אל מעבר לכל כלי טקטי אחר כמו הצלחה בגיוס שוטרים מקרב קבוצות מיעוט. שוטרים הם חלק מן החברה שהם פועלים בה. הם מגויסים מתוך הציבור, וכמו אזרחים אחרים הם חשופים ליחסים הסוערים בין המדינה ובין קבוצות שמתגוררות בה. הם חשופים ליחסים הפוליטיים בין מוסדות המדינה ובין קבוצות מיעוט. הם חשופים הן לייצוגים תקשורתיים של אנשים מקבוצות שונות שמעורבים לכאורה יותר מאחרים בסוגים שונים של פשעים והן לסטראוטיפים שליליים אשר רווחים בנוגע לקבוצות אלה. לפיכך פעולת השיטור של השוטרים הממוצע אינה יכולה להיות מנותקת מתפיסות וממבנים חברתיים, ופעולותיו מושפעות מתפיסת עולמו האישית, מסטיסטיקה ומפוליטיקה חברתית.¹⁸⁴ מכאן שלמפגשים הטעונים בין המשטרה ובין האזרחים בכלל ובין קבוצות המיעוט בפרט יש הקשר חברתי, תרבותי, דתי, לאומי וכלכלי רחב שנגזר מיחס רוב-מיעוט של כל חברה מגוונת תרבותית. אזרחים שמרגישים כי הזהות האתנו-תרבותית או הלאומיות שלהם אינה משתפת בעיצוב המציאות החברתית הקיימת והרגשת השייכות שלהם רופפת נוטים לראות בעצמם חלק מקבוצת שוליים של החברה ושל המדינה.¹⁸⁵ קבוצות אלה בדרך כלל נאבקות לשנות מציאות זו, ובמאבק זה המשטרה מוצאת את עצמה פעמים רבות בחזית המפגש עם אותם אזרחים. ההתנגשות של קבוצות מיעוט עם גורמי אכיפת החוק (המשטרה) היא התוצאה המיידית של הבעיה. לכן זו צריכה להיבחן לא רק במושגים משפטיים (עבירה על חוק, הפרה של הסדר הציבורי) או במושגים כלכליים (פגיעה ברכוש) אלא גם, אולי בעיקר, במחיר החברתי שמשלמת החברה. לפיכך לדעתנו גיוס שוטרים מקרב קבוצות מיעוט הוא תנאי הכרחי, אך לא מספיק. ניסיון של מדינות דמוקרטיות בחברות משוסעות מראה כי הדרך האפקטיבית ביותר להקטין חיכוך אלים ולהשיג הסדרים עובר תחילה באימוץ מדיניות של רב-תרבותיות באופן פרודורלי (חוקים ותקנות) והגדרה של אבני יסוד שלפיהן יש להתנהל,¹⁸⁶ ואחרי כן

183 CHAN, CHANGING POLICE CULTURE, לעיל ה"ש 28; ראו גם דיון בספר שיטור בחברה משוסעת, לעיל ה"ש 104, בעמ' 12-14, על תהליכי רפורמה.

184 מאריה (מאקי) הברפלד "הכשרה לשיטור שוויוני במציאות בלתי שוויונית" שיטור בחברה משוסעת, לעיל ה"ש 104, בעמ' 131.

185 WILL KYMLICKA, POLITICS IN THE VERNACULAR: NATIONALISM, MULTICULTURALISM AND CITIZENSHIP (2001); ראו מדיניות ציבורית ורב-תרבותיות, לעיל ה"ש 4, פרק המבוא, בעמ' 36.

186 בעניין זה ראו למשל מונוגרפיה של ממצאי סקר מקיף של מועצות מקומיות ברחבי אוסטרליה בנוגע למדיניותן ולשיטותיהן לטיפול בגוון התרבותי במדינה: National Agenda for a Multicultural Australia, בתוך SUSAN THOMPSON, KEVIN DUNN, IAN BURNLEY, PETER MURPHY & BRONWYN HANNA, MULTICULTURALISM AND LOCAL GOVERNMENT (1998); Elsa Kolet, *Multiculturalism: a Review of Australian Policy Statement and Recent Debates in Australia and Overseas* (2010), Research Paper no. 6 2010-11, https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1011/11rp06#_Toc275248147; The People of Australia: Australia's Multicultural

ניסוח של עקרונות הכשרה של גורמים רשמיים להתמודדות עם קבוצות שונות תרבותית או לאומית, השתלמויות מקצועיות ותוכניות יישום בנושא. היתרון המובהק של גישה זו הוא בכך שהיא יכולה להביא לזיהוי של בעיית הליכה בבירור: אי-היטמעות והשתלבות של קבוצות מיעוט בתוך האוכלוסייה הכללית. מכאן גם נגזרת תפיסתה של האוכלוסייה הכללית את קבוצות המיעוט בתוכה. במילים אחרות, מה שהאוכלוסייה הכללית חושבת על בני קבוצות המיעוט משפיע לא רק על מעמדם האזרחי אלא גם על יכולתם למלא תפקיד רשמי – שוטרים במקרה שלנו. ההתאמה בין מעמדו האזרחי של בן קבוצת מיעוט ובין מעמדו כשוטר המייצג את החוק היא כמעט מלאה. אם אין רואים בו אזרח לגיטימי שווה מעמד, אין סיבה להניח כי יראו בו שוטר לגיטימי שמייצג את החוק.

סיכום

במאמר זה בחנו את סוגיית גיוסם של שוטרים המשתייכים לקבוצות מיעוט בישראל דרך השאלה כיצד השתייכותו האתנו-תרבותית והלאומית של השוטר בישראל משפיעה על קבלת מרותו בקרב האזרחים. ראינו כי המעמד של קבוצות המיעוט באוכלוסייה הכללית בחברה הישראלית אינו מעורר במיוחד. באמצעות סקירת עשרות פסקי דין שהאזרחים השמיעו בהם קללות בסגנון סטראוטיפי, אשר מתייחס למוצא, לדת, לצבע העור או ללאום של אותו שוטר, הראינו כי מצב דברים זה בא לידי ביטוי גם כלפי שוטרים מקבוצות המיעוט. ומכאן עולה התהייה מה מקור הצפייה שיחסה של האוכלוסייה הכללית ישתנה כלפי שוטרים מקבוצות המיעוט? הצפייה כי היחס של אזרחים מהאוכלוסייה הכללית – או אפילו מקבוצת מיעוט אחרת – ישתנה כאשר אלה יבואו במגע עם שוטר השייך לאחת מקבוצות המיעוט, חוטאת לניתוח נכון של המציאות החברתית-פוליטית. אם התפיסה הרווחת בחברה כלפי אחת מקבוצות המיעוט או כולן שלילית, ובייחוד אם בעיני החברה הכללית אין הן שייכות לחברה בישראל, אין סיבה לחשוב שיחס זה ישתנה דווקא כאשר אלה יהיו בתפקיד רשמי – שוטר. החברה הישראלית היא חברה מרובת תרבויות, ונמצא בה מנעד רחב של תרבויות אתניות. במקום להכיר בהזדמנות הגלומה בכך, היא נמצאת בשלב מתקדם של פרגמנטציה ומעבר לצורת חיים שבטית, והתוצאה היא נטייה לפלגנות, אמון נמוך ושיתופי פעולה הדדיים נדירים יותר. כפי שהמחישו הקללות ששימשו כלי לניתוח במחקרנו, "זהותם הקולקטיבית של 'רוסי' או של 'אתיופי' על הסטראוטיפים השליליים הרווחים לגביהם... חוסמים את היכולת להכיר בו קודם כל כאדם"¹⁸⁷. בשל כך המשימה הראשונה העומדת בפני החברה בישראל, בפני קובעי המדיניות החברתית ומעצביה, היא להכיר בעובדה זו, ולקדם אקטיבית מדיניות ציבורית של רב-תרבותיות. מדיניות זו צריכה לכלול צעדים מוחשיים וביצועיים מצד הממשלה, שמיועדים לספק מענה לגיוון החברתי הקיים בישראל, אגב בחינת ענייניו של הפרט וענייני החברה כולה. לעניין זה, תוכניות לפיתוח כלכלי של קבוצות מיעוט דוגמת

Policy, 2010, <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2011-02/apo-nid27232>.

pdf; ראו גם את מאמרה של Gwenda Tavan, המנסה לבצע הערכה של המאמץ הממשלתי

בעניין זה: Gwenda Tavan, *No Going Back? Australian Multiculturalism as a Path-*

Dependent Process, *Australian* 47 J. Pol. Sci. 547 (2012)

187 הראבן "התייחון זהות משותפת", לעיל ה"ש 9, בעמ' 43.

תוכנית החומש 922,188 או תוכנית מקיפה ככל שתהיה המתייחסת לקבוצה אחת בלבד (רוח פלמור)¹⁸⁹ – אינן מספקות דיין. יש לחשוב על הסוגיה בפריזמה של כלל קבוצות המיעוט בישראל, באופן מערכתי. במובן זה, ביקורת המעקב של מבקר המדינה בעניין חינוך לחיים משותפים ולמניעת גזענות למשל, איננה מבשרת טובות.¹⁹⁰ אם כן, המשך ההתעלמות מהגיוון התרבותי והלאומי הקיים בישראל היא התעלמות מהמרקם החברתי שהמדינה מושתתת עליו. הנחת משימה זו על כתפי המשטרה בלבד אולי תהא נוחה לשם גלגול האחריות לפתחה, אך בוודאי, כשלעצמה, לא תביא לשינוי המיוחל.

188 החלטה 922 של הממשלה ה-34 "פעילות הממשלה לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים בשנים 2020-2016" (30.12.2015).

189 רוח פלמור, לעיל ה"ש 37.

190 מבקר המדינה חינוך לחיים משותפים ולמניעת גזענות ביקורת מעקב (2021).